׳אורחות חסידיך הקדושים׳: קדושתא לפרשת ׳שלח לך׳ למעתיק דוסא

ישראל מלכיאל

א. משפחת דוסא והמעתיק עלי בן יהושע

בין כתבי היד הרבים מן הגניזה הכוללים פיוטים משלל תקופות וסוגים יש קבוצה של כמה עשרות קטעים הכתובים בידי סופר מוכשר, שלכתב ידו ישנם מאפיינים ייחודיים והוא קל יחסית לזיהוי. קטעים אלה נראים כשרידים מפרויקט רחב ממדים שתכליתו הייתה הכנת קורפוס של קומפוזיציות פיוטיות לשבתות השנה ולמועדים.[1]

בתוך הקומפוזיציות הללו מופיעים שוב ושוב, בחתימות האקרוסטיכונים, שמות של שלושה פייטנים שאינם מוכרים ממקום אחר: ׳עלי׳, ׳יהושע׳ ו׳דוסא׳. השמות הללו מופיעים בנפרד או בצירופים שונים (כגון: ׳דוסא עלי׳), ומלווים במקצת המקרים בכותרות או בכינויים, כגון: ׳יהושע (ה)חזן׳, ׳יהושע אלאדקי׳, ׳יהושע חבר׳. במקרה אחד מופיע אזכור של יחסי משפחה בין השמות: ׳דושא החזן בן יהושע׳. ההופעה התכופה של שמות אלה בתוך קובץ כתבי היד הובילה את פליישר, שהקדיש להם פרק בספרו על היוצרות,[2] להציע שהטומוס מייצג את יצירתה של קבוצת פייטנים בני אותה משפחה שפעלה יחד, והמעתיק גם הוא אחד מבניה. תכתובת שנמצאה בגניזה בין המשורר עלון בן אברהם (שזמנו ומקומו ידועים מקטעי גניזה אחרים) ובין איש בשם ׳יהושע אלחזאן בן אלאד[ק]י׳ אפשרה לפליישר לזהות את מוצאה של המשפחה

---

* מאמר זה מבוסס על עבודת מחקר שנעשתה באוניברסיטת קימברידג׳, בהנחייתו של מיכאל רנד. אני מודה לו על רוחב ליבו ודעתו. תודתי והערכתי נתונות לפרופ׳ שולמית אליצור על נדיבותה, זמנה ועצותיה הטובות.

[1] אין בידינו לקבוע אם הפרויקט הושלם, אם כי סביר להניח שלא, משום שסך הקטעים שבידינו מכסה רק חלק קטן מכלל היוצרות והקדושתאות של המחזור. ראה: ע׳ פליישר, היוצרות בהתהוותם והתפתחותם, ירושלים תשמ״ד, עמ׳ 457.

[2] פליישר, שם, עמ׳ 454 ואילך.

בלטקיה שבסוריה, ואת פעילותה בסביבות סוף המאה העשירית או תחילת המאה האחת עשרה.[3]

ניתוח של מקורות חדשים מן הגניזה שערך לאחרונה מיכאל רנד אִפשר להגיע למסקנה ששמו של מעתיק כתבי היד הנזכרים הוא עלי בן יהושע, והוא היה חזן באל־רקה שבסוריה. עוד מתברר, כי אחיו של אותו עלי היה דוסא והוא התגורר בפסטאט שבמצרים. דוסא ועלי היו בניו של יהושע החזן, שלימים זכה לתואר ׳חבר׳ מישיבת ארץ ישראל, תואר המופיע, כנזכר, בכמה מחתימות הפיוטים.[4] בהתבסס על מסקנתו של רנד, נתייחס להלן לעלי בן יהושע כמעתיק כתבי היד של בית דוסא.

ב. מערכות היוצר של עלי בן יהושע

לפיוטים שהעתיק עלי בן יהושע ישנם קווי ייחוד מובחנים, והדבר בא לידי ביטוי במיוחד במערכות היוצר שלו, שזכו לתשומת לב רבה במחקריו של פליישר על סוגה פיוטית זו.

מערכת היוצר הקלסית, הבאה לעטר את הברכות שמסביב לקריאת שמע של שחרית ואת הפסוקים הליטורגיים שבתוכן, בנויה בדרך כלל במבנה קבוע. היא נעה בין חמש יחידות פיוטיות בימות החול לשבע בימות השבת והחג, וכל אחת מהן מסתיימת במעבר לתחנה הליטורגית הבאה מיד לאחריה. שניים ממרכיביה של מערכת היוצר הקלסית (׳גוף היוצר׳ וה׳זולת׳) הם בעלי עיצוב מורחב, ואילו שאר הקטעים עוצבו בהיקף מצומצם יחסית.[5] מערכת היוצר, שבאה להחליף את נוסחאות הקבע המופקדות על התחנות הליטורגיות, נהנתה ממבנה מגובש ומוצק, ששמר עליה מהתפרקות ליחידות קטנות.[6]

בתקופת הפייטנות המזרחית המאוחרת, בהשפעת תהליכים שהחלו כבר

---

[3] ראה: ע׳ פליישר, ׳בחינות בשלבי התפתחותו של גוף היוצר – ״היוצר המרבע״׳, *Hebrew Union College Annual*, 51 (1980), עמ׳ עד–עה; פליישר, היוצרות (לעיל, הערה 1), עמ׳ 454–456; הנ״ל, ׳חדותה (!)׳, איטליה: כתב־עת לחקר תולדותיהם, תרבותם וספרותם של יהודי איטליה, יג–טו (תשס״א), עמ׳ יג–יד.

[4] M. Rand, ‘Aramaic in Piyyut’, *Aramaic Studies*, 13 (2015), pp. 14–17. המובאות מן הקטעים הנוספים שהעתיק עלי בן יהושע שיובאו במאמר זה מבוססות כולן על העתקותיו של מיכאל רנד, שנעשו כהכנה למהדורה מלאה שלהם (ראה שם, הערה 32). תודתי נתונה לו על כך.

[5] ע׳ פליישר, שירת־הקודש העברית בימי הביניים, ירושלים תשס״ח^2, עמ׳ 212–220; פליישר, היוצרות (לעיל, הערה 1), עמ׳ 172 ואילך. בתקופה המזרחית המאוחרת החלו הפייטנים להוסיף למערכות היוצר הקדמות פיוט קצרות הקרויות ׳מצדר׳, בצמוד להתחלת ׳גוף היוצר׳. ראה: פליישר, שם, עמ׳ 369.

[6] פליישר, שירת הקודש, שם, עמ׳ 213. וראה גם הדיון אצל פליישר, היוצרות, שם, עמ׳ 186–187.

בקדושתאות (ראה להלן), חלו שינויים במבנה של מערכות היוצר שגרמו בסופו של דבר להתפוררות האופי הקומפוזיציוני שלהן. בתקופה זו נהגו החזנים ליצור מערכות יוצר המכונות ׳מערכות כלאיים׳, שמאפיין מרכזי שלהן הוא התבנית הידועה בשם ׳סטרופה ופזמון׳: כמה גופי יוצר, כמו זולתות וכדומה, באים זה בצד זה; לעיתים הם שלמים אבל הרבה פעמים הם מקוצצים – עד כדי מחרוזת אחת בלבד, והם מלווים בקטעי פזמונות ׳מודרניים׳, המיועדים לשימוש מקהלתי.[7]

בהקשר זה צוינו בייחודן מערכות היוצר של בית דוסא. אמנם הן מערכות כלאיים אבל לא לקט פרי עטם של פייטנים שונים אלא מערכות שנכתבו על פי השיטה הזאת במכוון, והפיוטים מובאים בהן שלמים ולא מקוצצים. הן מכילות שני פיוטי פתיחה (׳מקדמה׳ ו׳מצדר׳), המצטרפים יחד באקרוסטיכון אלפביתי שלם (א–ל, מ–ת). אחריהם באים שלושה גופי יוצר שלמים, כולם חתומים בשם ׳דוסא׳.[8]

מאפיינים אלה של מערכות היוצר של בית דוסא הביאו את פליישר לתארן כ׳מעין תשובה של הפייטנות הרשמית הממוסדת, של התקופה, ליוצרות הכלאיים׳. פייטני בית דוסא ייצגו מעין נאו־קלסיציסטים של הפייטנות. הם מצאו את הדרך למזג את רוח התקופה – שדרשה פזמונות רבים לצורך המקהלות המתרחבות – יחד עם שימורן, או החייאתן, של מסורות העבר. המערכות הללו סיפקו את הרצון הגובר בשירה של הקהילות, אך בהיקף מידתי ומאופק. כנגדן עומדות מערכות הכלאיים הרגילות, שתוך סיפוק תיאבון זה ללא משורה הביאו להתפוררות התבניות הקלסיות.[9]

ג. הקדושתאות של עלי בן יהושע

התהליך המתואר לעיל, של התקצרות מרכיבי היוצר ושילוב הפזמונות עם הפיוטים המקוצצים, התרחש בעקבות הופעתם של ׳סטרופה ופזמון׳ כבר קודם לכן, בקדושתאות. קדושתאות הכלאיים מאופיינות בשמירה על המבנה הקלסי בפיוטי א–ד ובפיוטי ח, ואילו פיוטי ה–ז מובאים בתבנית של ׳סטרופה ופזמון׳ במקום צורתם

---

[7] על תבנית של ׳סטרופה ופזמון׳ ראה: פליישר, שירת הקודש, שם, עמ׳ 294–297; ע׳ פליישר (מהדיר), פזמוני האנונימוס, ירושלים תשל״ד, עמ׳ 19 ואילך; הנ״ל, ׳עיונים בהשפעת היסודות המקהלתיים על עיצובם והתפתחותם של סוגי הפיוט׳, יובל, ב (1974), עמ׳ לז ואילך. על מאפייני התופעה במערכות היוצר ראה: פליישר, היוצרות, שם, עמ׳ 392–439. ראה גם: מ׳ זולאי, ׳מחקרי יניי׳, ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ב (תרצ״ו), עמ׳ ריט–רכ.

[8] על כל זה ראה: פליישר, היוצרות, שם, עמ׳ 459.

[9] ראה: פליישר, שם, עמ׳ 460.

הקלסית: הפייטן קוצץ סטרופה אחת או שתיים מתוך פיוט קדום ומוסיף לה פזמון מאוחר בן התקופה המזרחית המאוחרת, וחוזר חלילה.[10]

כמו מערכות היוצר שהעתיק עלי בן יהושע, הגיעו לידינו גם שרידים מהעתקותיו לקדושתאות לפרשות השבוע. גם לקדושתאות של בית דוסא, כמו ליוצרות שלהם, יש סממנים המייחדים אותן מן היצירות המקבילות בנות התקופה המזרחית המאוחרת. בקדושתאות אלה נוהגים הפייטנים לבית דוסא בדומה למנהגם במערכות היוצר. הם מעתיקים בשלמותם כמה קטעי פיוט 'זהים' – אבל בהבדל מהותי אחד: בקדושתאות, שלא כמו במערכות היוצר שלהם, פיוטים כפולים אלה אינם רק פרי עטם, והם משלבים בהן פיוטים קדומים רבים, של גדולי הפייטנים בני התקופה הקלסית.[11] אחרי פיוטי א–ג, בדרך כלל בחתימת אחד משמות בני המשפחה באקרוסטיכון,[12] באים יתר חלקי הקומפוזיציה, רבים מהם פרי עטם של הפייטנים הקדומים, אך הם מובאים בשלמותם. הקטעים הקדומים, כמו בקדושתאות הכלאיים הרגילות, מלווים בפזמונות מאוחרים של דוסא,[13] אבל ללא הקיצוץ האופייני לקדושתאות הכלאיים, ובשמירה על תבניות הפיוטים השונות.[14]

כדי להדגים מהלך ייחודי זה נדפסת במאמר הקדושתא השלמה ביותר ששרדה, והיא תתואר על רקע שרידי הקדושתאות האחרות בהעתקותיו של עלי.

ד. מבנה הקדושתא

הקדושתא המונחת עתה לפני הקורא נכתבה לפרשת 'שלח לך' (במדבר יג, א ואילך), כפי שצוין בכותרתה: 'מעמד שלח לך',[15] וכמוכח מתוכנה, המוקדש לאורך כל הקומפוזיציה לסיפור המרגלים (במדבר יג–יד).

---

[10] ראה: פליישר, האנונימוס (לעיל, הערה 7), עמ' 19 ואילך (ושאר ההפניות המובאות לעיל, הערה 7).

[11] למעט מקרה אחד שבו הועתקה קומפוזיציה קילירית אורגנית לחלוטין, 'אדן חוג', לראש השנה. ראה: ש' אליצור ומ' רנד, רבי אלעזר בירבי קליר: פיוטים לראש השנה, ירושלים תשע"ד, עמ' 611 (כ"י **א**).

[12] בקדושתא שלנו לא שרדה חתימה כזאת. וראה להלן, הערה 40. וראה שם גם על אודות חתימות נוספות של בני המשפחה בפיוטי החוליה הראשונה.

[13] רוב הפזמונות בשרידי הקדושתאות שבידינו חתומים 'דוסא/דושא', 'עלי', או צירוף של השניים.

[14] ייתכן שהצורה המיוחדת לקדושתאות בית דוסא היא דווקא עדות לשלב משוער (ראה: פליישר, היוצרות [לעיל, הערה 1], עמ' 393), שבו הביאו פיוטים קדומים שלמים בצירוף פזמונים, ואין זו תגובה מאוחרת לתופעת ה'סטרופה ופזמון'; ייתכן ששלב זה הוא שהשפיע על בית דוסא, והפיוטים המקוצצים מלמדים על שלב מאוחר יותר, שבו הקדושתאות התארכו ללא נשוא והחזנים החליטו לקצרן על ידי קיצוץ הפיוטים הקדומים. תודתי לשולמית אליצור על הערה זו.

[15] לשימוש במונח 'מעמד' בהקשר פיוטי ראה: פליישר, שירת הקודש (לעיל, הערה 5), עמ' 68.

מן החוליה הראשונה[16] שרד בקדושתא המגן (א) בלבד, יחד עם שרשרת הפסוקים וסטרופת הסיום שאחריו (א^1). במגן נפתח אקרוסטיכון אלפביתי (א–ל) ובו חרוז אחיד: ׳־שים׳, המכוון אל הפסוק ׳שלח לך אנשים׳, הפותח את שרשרת הפסוקים, שהוא – כמקובל מאז ימי הפייטנות הקלסית – הפסוק הראשון של הסדר השבועי.[17] פיוט א^1 קשור, שוב כרגיל, בשרשור אל הפסוק שלפניו; אך בניגוד למקובל בדרך כלל בפיוטים קלסיים קדומים, הוא חתום בשם ׳דוסא׳. בשורה האחרונה מופיע ה׳מעבר׳ הנצרך לחתימה של ברכת מגן אברהם.

רק חציה השני של החוליה השנייה שרד מן הקדושתא שלנו. פיוט ד חסר, ומה שנותר ממנו הוא רק סופו של פיוט, המסומן במהדורה זו כפיוט ד$^+$, ושני פיוטי ה. פיוט ד$^+$ בנוי סטרופות מרובעות, שטוריה של כל אחת מהן מביאים בראשם ארבע פעמים את אותה האות. בכתב היד מופיעות רק הסטרופות של אותיות ר–ת.[18] כל אחת מהן פותחת בכינוי לקב״ה המשמש מילת קבע, על פי הסדר האקרוסטיכוני: ׳רחום׳, ׳שדי׳, ׳תמים׳. ומכיוון שראשי השורות, כאמור, מאורגנים על פי אותו סדר אקרוסטיכוני, הרי שהשורות הראשונות של כל סטרופה מביאות את האות פעמיים: במסגרת מילת הקבע וגם אחריה. השורה האחרונה של כל סטרופה נחתמת בסיומת מקראית, המשועבדת אף היא לסדר האקרוסטיכוני.[19]

בראש הפיוט הבא (ה^1) מופיעה הכותרת ׳עשיריה׳.[20] הפיוט בנוי על אקרוסטיכון מ–ת, שייתכן שהשלים את האקרוסטיכון שנפתח בפיוט ד, החסר אצלנו.[21] אותיות האקרוסטיכון מופיעות אחת לשתי שורות. החריזה מארגנת את הפיוט על פי ארבע סטרופות מרובעות, בתוספת שתי סטרופות קצרות בנות שני טורים כל אחת, בסוף. אחרי הסטרופה הראשונה מופיע פזמון החתום באקרוסטיכון ׳דוסא עלי׳. המילה הפותחת את הפיוט, ׳ממעשה׳, מופיעה ככותרת של פיוט ברשימת הפיוטים של ׳פזמוני האנונימוס׳,[22] ועובדה זו, יחד עם סגנון הפיוט, אִפשרה לזהות אותו כפיוט ה מתוך קדושתא של שמעון בירבי מגס, הפייטן בן התקופה הקלסית.[23]

---

[16] לתיאור כללי של מבנה הקדושתא בתקופת הפיוט הקלסי ראה: פליישר, שם, עמ׳ 139–140, 150–151.

[17] ראה: פליישר, שם, עמ׳ 141.

[18] ראה להלן, בפסקה העוסקת בשחזור החוליה השנייה, הדיון של פליישר בפיוטים מן הטיפוס הזה.

[19] למעט שורה 20, שאיננה ציטוט מדויק אלא הרכבה של שני פסוקים.

[20] לשימוש בכותרת ׳עשיריה׳ לפיוטי ה נתייחס בהמשך.

[21] ראה להלן, הערה 50.

[22] פליישר, האנונימוס (לעיל, הערה 7), עמ׳ 241 (פזמון תא).

[23] פליישר, שם, עמ׳ 54. הפיוט פורסם בידי יהלום. ראה: י׳ יהלום (מהדיר), פיוטי שמעון בר מגס, ירושלים תשמ״ד, עמ׳ 229–231. בפיוט זה עולה התופעה של חלוקת סטרופה מרובעת לשני צמדים של טורים, השכיחה בפיוטי יניי, מצויה בשולי יצירתו של הקלירי ונדירה יחסית אצל ר׳ שמעון בירבי

לאחר פיוט ה^1 מופיע בקדושתא פיוט נוסף (ה^2), שתבניתו דומה בעיקרה לזו של קודמו: הוא בנוי על אקרוסטיכון (א–ל), ומחולק בעזרת החריזה לארבע סטרופות מרובעות. שלוש השורות הראשונות של כל סטרופה משועבדות לאקרוסטיכון ואילו הרביעית היא סיומת מקראית. השורה השלישית של הסטרופה הראשונה יוצאת דופן מכלל זה, שכן היא מביאה פעם נוספת את האות בי״ת במקום האות גימ״ל, כפי שהיה מצופה. דבר זה משבש את החלוקה הסדירה של האקרוסטיכון, וה׳בעיה׳ באה על פתרונה בטור האחרון של הסטרופה הרביעית, המתחיל במילה הפותחת באות למ״ד ורק לאחריה מופיעה הסיומת המקראית. כמו בפיוט ה^1, גם כאן מוכנס פזמון עם חתימה של ׳דושׂא עלי׳ אחרי הסטרופה הראשונה. בסוף הפיוט מופיעה הסיומת הטיפוסית לפיוטי ה, ׳אל נא׳.[24]

החוליה השלישית בקדושתא כוללת את הפיוטים ו–ח. פיוט ו נחלק בעזרת החריזה לשבע סטרופות מרובעות; שלוש השורות הראשונות של כל אחת מהן בנויות על אקרוסטיכון אלפביתי שוטף (הנקטע אחרי האות שי״ן) והרביעית היא סיומת מקראית. ככותרת לפיוט מובא הפסוק הפותח של פרשת השבוע: ׳ובכן שלח לך אנשים׳. ציון לכותרת הזאת מופיע גם לאחר הסטרופה הראשונה, כהוראה לחזרה על הכותרת לאחר כל סטרופה, כרפרין. תבנית הפיוט דומה למקובל בפייטנות הקלסית: כל המאפיינים שלו נמצאים בשימוש בפיוטי ו של פייטנים קלסיים שונים.[25] תבניתו של פיוט ו בקדושתא שלנו זהה כמעט לחלוטין לפיוט ו בקדושתא לפרשת ׳בהעלותך׳

מגס, אבל אפשרית לעיתים רחוקות גם אצלו, כמוכח מפיוט זה. ראה: יהלום, שם, עמ׳ 21–22. תודתי נתונה לשולמית אליצור על הערה זו.

[24] הרמז הוא לפסקת ׳אל נא לעולם תוערץ׳. ראה: פליישר, שירת הקודש (לעיל, הערה 5), עמ׳ 146. מקרה דומה הוא הקדושתא לפרשת ׳בהעלותך׳ שהעתיק עלי בן יהושע (כ״י בודפסט 71), ששרידיה המצויים בידינו מתחילים באות ד של הפיוט הנדון. בקדושתא זו מצאנו פיוט בעל אקרוסטיכון א–ל וסטרופות מרובעות, שכל אחת מסתיימת בפסוק. לאחר הפיוט מופיעה הסיומת ׳אל נא לעולם׳, המציינת את סיומו של פיוט ה. בהתבסס על הדגם של הקדושתא שלנו (וכן על העקביות של עלי בן יהושע בהבאת שני גופי יוצר – ראה: פליישר, היוצרות [לעיל, הערה 1], עמ׳ 457–458), ייתכן שניתן להציע כי גם לפיוט זה קדם פיוט ה ראשון בתבנית עשיריה, ואם כן הרי שהמודל של שני פיוטי ה היה בשימוש אצל עלי בן יהושע יותר מפעם אחת; וראה להלן על מודל זה.

[25] השימוש בסטרופות מרובעות כבר נמצא בפיוטי יניי; סיומות מקראיות בפיוטי ו יש אצל שמעון בירבי מגס; תוספת רפרין בין הסטרופות נמצאת בפיוטי ו של פינחס הכהן ולעיתים גם בפיוטים קליריים, אם כי אלה אינם מרובעים. בדומה למה שמצאנו בפיוט שלנו, ושלא כמו בפיוטי ו רבים מן התקופה הקלסית, פינחס אינו פותח את המחרוזות או את השורות במילות קבע. במקרה שלנו הפיוט כולל שבע מחרוזות בלבד, שלא כמו רוב פיוטי ו הקלסיים, הבנויים מאחת עשרה מחרוזות. לסקירה מפורטת של תבנית פיוטי ו בתקופת הפיוט הקלסי ראה: ש׳ אליצור, סוד משלשי קודש: הקדושתא מראשיתה עד ימי ר׳ אלעזר בירבי קליר, ירושלים תשע״ט, עמ׳ 245–271; פליישר, שירת הקודש (לעיל, הערה 5), עמ׳ 147. מאפייני פיוטי פנחס נסקרים אצל אליצור, שם.

שהועתקה גם היא בידי עלי בן יהושע,[26] ושני אלה הם היחידים מפיוטי ו של עלי ששרדו.

בראשו של הרהיט הראשון (פיוט ז^1) מובאת הכותרת ′ובכן כחומץ לשיניים וכעשן לעינים′. היא מובאת שוב אחרי הסטרופה הראשונה, כרפרין. כמו כן מופיע ציון ללחן שבו אמור הפיוט להיות מבוצע: ′לחן יקחו זאת′. הפיוט בנוי על אקרוסטיכון א–ל ותבניתו מיוחדת: הוא מחולק לחמש סטרופות דו־טוריות, אך צורת החריזה וכן פריסת אותיות האקרוסטיכון איננה אחידה. הסטרופה הראשונה והשלישית כתובות בטורים ארוכים יחסית (בני ארבע הטעמות), ונושאות כל אחת שתי אותיות אקרוסטיכון (א–ב, ו–ז). הסטרופה השנייה והרביעית, לעומת זאת, כוללות כל אחת שלוש אותיות מן האקרוסטיכון (ג–ה, ח–י), אבל גם הן בנויות רק על שמונה הטעמות כל אחת. המקום לאות אקרוסטיכון ′נוספת′ מושג על ידי פיצול הטור הראשון, באמצעות החריזה, לשתי יחידות דו־הטעמתיות. הסטרופה החמישית והאחרונה היא שילוב של שני המודלים: היא מכילה שתי אותיות כאקרוסטיכון, אלא ששתיהן נמצאות בשורתה הראשונה, שפוצלה על ידי החריזה. השורה האחרונה, ה′חופשיה′ כעת משעבוד האקרוסטיכון, מפוצלת גם היא לשני חלקים.

ככותרת לרהיט השני (ז^2) מובא הציון המלודי ′לחן מתי′, והוא בנוי על פי אקרוסטיכון מ–ת, המשלים את זה שנפתח ברהיט הראשון.[27] עשר אותיות האקרוסטיכון משתרעות על פני סטרופות מרובעות אבל החלוקה שלהן איננה אחידה; בשלוש הסטרופות הראשונות משועבדים לאקרוסטיכון רק שני הטורים הראשונים, ואילו שני הטורים הנוספים נותרים חופשיים. בסטרופה האחרונה, לעומת זאת, מושלם האלפבית ולכן כל ארבעת הטורים משועבדים לאקרוסטיכון. רוב טורי הפיוט מחולקים לשתי צלעיות, והחרוז של כל סטרופה חוזר גם בצלעית הראשונה. לכאורה אפשר היה להעלות על הדעת שהסטרופות כאן בנויות משמונה טורים קצרים, אך כמה טורים שאינם מחולקים (שני הטורים האחרונים בסטרופה הראשונה והטור האחרון שבפיוט) מוכיחים שהדגם הוא של טורים בני ארבע הטעמות, והחלוקה לצלעיות היא תוספת של הצטעצעות. פזמון בחתימת ′דוסא עלי′ מובא לאחר הסטרופה הראשונה.[28]

---

[26] ראה לעיל, הערה 24.

[27] חלוקה דומה של האקרוסטיכון בין רהיטים באה גם בפיוטים ז^1 ו־ז^2 בקדושתא לפרשת ′בלק′ (כ″י קימברידג′, ספריית האוניברסיטה, Or. 1080 13.65), ובאופן חלקי בקדושתא לפרשת ′בהעלותך′ (ראה לעיל, הערה 24), ושם הרהיט הראשון משלים את כל האלפבית והשני מתחיל באות מ″ם.

[28] כך הדבר גם בשני פיוטי ז שבפרשת ′בהעלותך′ (ראה לעיל, הערה 24), ובפיוט ז^2 (וייתכן שגם ז^1, שלא שרד בשלמות) בפרשת ′בלק′ (לעיל, הערה 27), החתום ′עלי′.

לאחר הרהיטים הללו מופיעה חטיבת פיוטים, שיוחסה על סמך תבניתה וסגנונה ליניי.[29] את החטיבה אפשר לחלק לשלושה חלקים: בתחילה מופיעה יחידה אלפביתית עם מילות קבע בתחילתה של כל שורה ('שלח לך') וחריזה אחידה לאורך כל עשרים ושתיים השורות. חלק זה מסתיים בשורת חתימה: 'המקבלים עליהם עשרת הדברים'. קטע זה כתוב בצורה מובהקת כרהיט, הן בתבניתו הן בנושאו. לאחר מכן ישנו קטע קצר הבנוי על סטרופות כפולות שטוריהן נפתחים במילות הקבע 'בלכתם היו', 'ובשובם', לסירוגין (להוציא הסטרופה הראשונה, ששתי שורותיה פותחות במילים 'וישלח אותם').[30] הקטע נראה כרהיט אם כי חורג בכמה מאפיינים מתבניות הרהיטים הנפוצות: הוא איננו בנוי על אקרוסטיכון ומילות הקבע שלו אינן יציבות לכל אורכו; כמו כן החריזה האחידה שלו גולשת הלאה וכוללת את הקטע השלישי. הקטע השלישי והאחרון בחטיבה מכיל סדרה של משפטים קצרים וחפוזים בפרוזה מחורזת, והוא מעביר לקדושה עצמה.

היחידה כולה נושאת בכתב היד את הכותרת 'ובכן ולך תעלה קדושה', המשמשת בדרך כלל פתיחה לחלקה האחרון של הקדושתא, הסילוק. בשל אופיים ה'רהיטי' של שני החלקים הראשונים, הם סומנו במהדורות קודמות – בהקשרם כפיוטי יניי – כפיוטי ז, בהתעלם מן הכותרת שנתפסה כטעות המעתיק, ורק החלק האחרון סומן כסילוק.[31] ואולם, אם הקטע הראשון הוא אכן רהיטי במובהק, הרי שבנוגע לקטע השני המצב מורכב יותר, והחריזה המשותפת אף מקשה על ניתוקו מסיום החטיבה. אכן, במחקרה המקיף על הקדושתא מראה אליצור כי בקדושתא הקדומה היה הרהיט חלק אינטגרלי מן הסילוק ושימש הקדמה לו, והגבולות ביניהם מטושטשים לעתים קרובות. הרהיט התבסס כיחידה תמטית ותבניתית נפרדת רק בשלב מאוחר יותר, בד בבד עם התארכות הסילוקים.[32] כפי שעולה מפיוטים רבים של יניי, יצירתו מייצגת שלב ביניים בתהליך הזה. במקרה דנן, הצבת הכותרת 'ובכן ולך תעלה קדושה' בראש

---

[29] ש' ודר, 'פיוטי יניי', ספר היובל לפרופיסור דב הללר למלאת לו שבעים שנה מנחה היא שלוחה, בעריכת א' שייבר, בודפשט תש"א, עמ' 53–54; צ"מ רבינוביץ (מהדיר), מחזור פיוטי רבי יניי לתורה ולמועדים, א–ב, ירושלים ותל־אביב תשמ"ה–תשמ"ז; ב, עמ' 48–50. לשאלת הזיהוי ראה גם: מ' זולאי, 'נוספות לפיוטי יניי: מתוך אוצר צילומי הגניזה של המכון לחקר השירה העברית', מזכרת עמנואל לכבוד אברהם חיים לעף זצ"ל, בעריכת א' שייבר, בודפשט תש"ז, עמ' 156.

[30] ראה: אליצור, סוד משלשי קודש (לעיל, הערה 25), עמ' 306. להצעה שהחלק השני מורכב בעצם משרידים של שני פיוטים שונים – אחד פותח במילת הקבע 'אותם' והשני במילים 'בלכתם היו/ובשובם', ראה: זולאי, שם.

[31] כך אצל רבינוביץ' (לעיל, הערה 29), עמ' 48. ודר (לעיל, הערה 29), עמ' 54, כלל לא הבחין בין שני החלקים האחרונים והכול סומן כפיוט ז^{2}.

[32] אליצור, סוד משלשי קודש (לעיל, הערה 25), עמ' 294–324.

היחידה מראה שהמעתיק ראה את כולה כחלק מן הסילוק. ואילו אופיו של החלק השני מראה כי טשטוש הגבולות בינו לבין הסילוק נעשה כבר בידי הפייטן עצמו.[33] במילים אחרות, יניי כתב חוליה 'רהיטית' כחלק מן הסילוק שלו.[34] בהתבסס על ההדרה של אליצור לקטע זה מן הקדושתא סומנה החטיבה כולה כפיוט ח גם במהדורה זו.[35]

ה. היבטים קומפוזיציוניים

1. שחזור החוליה הראשונה והשנייה

כאמור לעיל, בידינו רק תחילתה של החוליה הראשונה, פיוטי א ו־א^1. על בסיס נתוניו של פיוט א ועל בסיס המבנה השכיח בקדושתאות הקלסיות,[36] ניתן לשער שפיוט ב (אם אי פעם נכתב)[37] היה בנוי על אקרוסטיכון שהשלים באותיות מ–ת את האלפבית של פיוט א, ושרשרת הפסוקים שלו פתחה בפסוק השני של פרשת השבוע. פיוט ג חסר גם הוא, אך גם במקרה זה ניתן לשער, בהתבסס על התבניות הקלסיות וכן על קדושתא נוספת שהעתיק עלי בן יהושע,[38] כי הוא הכיל את שם הפייטן באקרוסטיכון.

בחוליה השנייה חסר פיוט ד שבתחילתה; היא מיוצגת רק על ידי פיוט ד$^+$ הייחודי בתבניתו ושני פיוטי ה. תבניתו של פיוט ד$^+$ דומה לתבנית קומפוזיציונית שאִבחן פליישר כשריד של שלב קדום של הקדושתא.[39] בדוגמאות שהביא לכך מדובר בפיוט המגיע בדרך כלל לאחר פיוט ד רגיל, והוא בנוי משתי סטרופות משולשות,

---

[33] אליצור, שם, עמ' 305–306.

[34] אליצור, שם, עמ' 306.

[35] אליצור, שם.

[36] כך למשל בקדושתאות של יניי ושל שמעון בר מגס. ראה: פליישר, שירת הקודש (לעיל, הערה 5), עמ' 141. במקרה שלנו, שלא בהתאם לתבניות הקלסיות של יניי ושמעון בירבי מגס, פיוט א מחורז בחרוז אחיד ולכן איננו מתחלק לסטרופות. ואולם, כבר בפיוטי הקלירי מצויים כמה וכמה פיוטי מגן, מחיה ומשלש בעלי חרוז אחיד (לעיתים תוך חלוקה משנית שלהם למחרוזות מרובעות); ראה: ש' אליצור, '"אחת שאלתי": קדושתא לשבת פרה לר' אלעזר בירבי קיליר', קבץ על יד, כ (תשמ"ב), עמ' 18; הנ"ל (מהדירה), ר' אלעזר בירבי קליר: קדושתאות ליום מתן תורה, ירושלים תש"ס, עמ' 48–50.

[37] כאמור, אין בידינו לקבוע אם עלי בן יהושע השלים אי פעם את החיבור הליטורגי שלו.

[38] הכוונה לקדושתא לפרשת 'קורח' המועתקת בכ"י קימברידג', ספריית האוניברסיטה, Or. 1080 13.65, שחולייתה השנייה מובאת להלן. נמצאו שרידי פיוט ג, בחתימת 'י[הו]ש[ו]ע חזק'. בפיוט א הנוסף היחיד של עלי שבידינו (כ"י ניו יורק, ENA 3052.3: תחילתה של קדושתא לפרשת 'לך לך') האקרוסטיכון איננו אלפביתי וחתום בו שם הפייטן: 'יהושע חזק' (כל אות מובאת פעמיים). ייתכן שקדושתא זו מייצגת דגם תבניתי שונה מזה של הקדושתאות לפרשות 'שלח לך' ו'קורח'.

[39] ע' פליישר, 'עיונים באופיים הפרוזודי של אחדים ממרכיבי הקדושתא', הספרות, ג (תשל"ב), עמ' 581–584.

שהשורה האחרונה בכל אחת מהן היא פסוק. הסטרופה הראשונה פותחת ב'קדוש קדוש קדוש', ולאחר מכן שלוש שורות פותחות באות קו"ף. השנייה פותחת במילה 'רחום' ושורותיה כולן מתחילות באות רי"ש. אחרי שתי הסטרופות מובא פזמון החתום 'יהודה חזק'.[40]

אמנם, הפיוט שלנו שונה מעט והוא נראה זהה בתבניתו דווקא לפיוט אחר שהזכיר פליישר באותו הקשר,[41] וגם אותו העתיק עלי בן יהושע. פיוט זה הוא חלק מן הקדושתא של עלי לפרשת 'קורח',[42] והוא עשוי לסייע לנו בשחזור החוליה השנייה ובהבנת שיטתו של עלי בבנייתה. בדומה לקדושתא לפרשת 'שלח לך', גם זו לפרשת 'קורח' כללה כפי הנראה ארבע סטרופות מרובעות על פי האותיות ק–ת, הפותחות כל אחת באותה מילת קבע. גם שם אין פזמון. ואולם למרבה המזל הפיוט בקדושתא לפרשת 'קורח' מועתק בהקשר קומפוזיציוני מלא, ולא כפי שאירע בקדושתא שלנו.[43] מכיוון שלפיוט זה חשיבות רבה להבנת מבנה החוליה השנייה בקדושתא לפרשת 'שלח לך', נעתיק אותו כאן (מתוך פיוט ד מובאות רק שתי השורות הראשונות והשורה האחרונה):

ואתה קדוש

[ד]

בְּאֶרֶךְ אַפַּיִם קָצִין יְפוּתֶה
בְּבֵיאוּר דְּבַר מֶלֶךְ יֶאֱתֵא
...
בְּלוֹבְשֵׁי הֲדַר רָ[א]שֵׁי עָם וַיֵּתֵא

כי אתה

[ד+]

[קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ] קָ<דוֹשׁ> קִידֵּשׁ שְׁמוֹ בְּעַם נוֹשַׁע
קִיטֵּל מַקְרִיבֵי מַחְתּוֹת פֶּשַׁע

---

[40] למעט מקרה אחד, כ"י קימברידג' T-S NS 110.165 (ההפניה במאמרו של פליישר היא בטעות ל־T-S NS 110.168), שבו החתימה בפזמון היא 'ענן יחי'.

[41] פליישר, שם, עמ' 581, הערה 44.

[42] כ"י קימברידג', ספריית האוניברסיטה, Or. 1080 13.65 (במאמרו של פליישר, שם, ההפניה היא בטעות: Or. 1080 12.65). ראה גם לעיל, הערה 38.

[43] לאחר פיוט ד והסיומת 'כי אתה' שלאחריו. הסיום 'כי אתה' הוא רמז לפסקה הנוספת במקצת כתבי היד אחרי פיוטי ד. ראה: פליישר, שירת הקודש (לעיל, הערה 5), עמ' 145; הנ"ל, אופיים הפרוזודי (לעיל, הערה 39), עמ' 570.

קְטֹרֶת זָרָה מֵהֶם לֹא שָׁע
'קוֹל אוֹיֵב מִפְּנֵי עָקַת רָשָׁע' תהלים נה, ד

[רַחוּם] [ר.. ... ...]
[ר.. ... ...]
[ר.. ... ...]
[ר.. ... ...]

[שַׁדַּי] [ש.. ... ...]
[ש.. ... ...]
[ש.. ... ...]
'[שִׁמְעוּ] נָא בְּנֵי לֵוִי' במדבר טז, ח

תָּמִ[ים] [תּ..]ן שְׂרָרָה לְעַטְּרָם
[תּ..]ם לִרְדּוֹת בְּעוֹכְרָם
תְּפִלָּה קְצָרָה מְאַשְּׁרָם
'תִּפְתַּח אֶרֶץ וַתִּבְלַע דָּתָן וַתְּכַס עַל עֲדַת אֲבִירָם'
תהלים קו, יז

[ה]

עשיריה

– – – – – – – – – – – – – –

אחרי הכותרת 'עשיריה' הטקסט בכתב היד נקטע.

לפיוט ד$^{+}$ בקדושתא הזאת מבנה זהה בדיוק לפיוט ד$^{+}$ בקדושתא שלנו. זאת ועוד, הכותרת לפיוט הבא ('עשיריה'), המופיעה ממש לפני קטיעת כתב היד, מצויה גם בקדושתא שלנו, בראשו של פיוט ה'[1]. עלי בן יהושע מצטרף אפוא למסורת הייחודית, שזיהה פליישר, המחייבת 'השתלת' פיוט בעל אקרוסטיכון קטוע בין שני חלקיה של החוליה השנייה של הקדושתא, תוך השארת פיוטים ד, ה, בתבניתם הקלסית. על בסיס הדמיון בין הקדושתאות לפרשות 'קורח' ו'שלח לך' ניתן להציע, שגם בקדושתא

ל׳שלח לך׳ היה פיוט ד בעל מבנה זהה: פיוט בחריזה אחידה הבנוי על אקרוסטיכון המשתרע על האותיות א–ל.[44]

כנזכר מוקדם יותר, בראשו של פיוט ה^{1} מופיעה הכותרת ׳עשיריה׳. המונח עשיריה בא בדרך כלל לתאר פיוט המיוסד על אקרוסטיכון קטוע המכיל את עשר האותיות הראשונות של האלפבית בלבד: א–י.[45] לדגם העשיריה זיקה חזקה לפיוטי ה ביצירתו של ינאי,[46] אך גם פייטנים קלסיים אחרים כתבו פיוטי ה על פי הדגם הזה,[47] ובכמה מן המקרים אפילו תוך שימוש באותה כותרת.[48] במקרה שלנו הכותרת ׳עשיריה׳ מופיעה לפני פיוט שהאקרוסטיכון שלו משתרע על פני עשר האותיות האחרונות של האלפבית (מ–ת), ולא הראשונות (א–י) כבדגם הטיפוסי של ינאי. הפיוט זוהה כזכור כפיוט של שמעון בירבי מגס, ומתברר כי שלושה פיוטי ה של שמעון, שתמיד בנויים על פי אותו דגם (אקרוסטיכון מ–ת), מועתקים בכתבי היד בלוויית אותה הכותרת, עשיריה.[49] דבר זה מצביע על נטייה ברורה של מעתיקים, ביניהם גם עלי בן יהושע, לראות גם בפיוטי ה של שמעון מעין דגם של עשיריה.[50]

---

[44] פיוט ד לפרשת ׳קורח׳, ׳בארך אפים קצין יפותה׳, דומה בתבניתו לפיוטי ד בקדושתאות של שמעון בר מגס. ראה: יהלום (לעיל, הערה 23), עמ׳ 21–22. נתון זה, בצירוף העובדה שבקדושתא שלנו העתיק עלי בן יהושע פיוט ה של שמעון בר מגס, ובשני המקרים הוא השתמש במונח ׳עשיריה׳ ככותרת לפיוט ה (ראה הדיון להלן), פותח את הדלת להשערה שאולי גם את הפיוט ׳בארך אפים קצין יפותה׳ ניתן לייחס לשמעון.

[45] ראה: פליישר, שירת הקודש (לעיל, הערה 5), עמ׳ 146.

[46] זולאי, מחקרי ינאי (לעיל, הערה 7), עמ׳ 242, 253.

[47] לדוגמאות בפיוטי יהודה, פינחס הכהן ועוד ראה: ש׳ אליצור (מהדירה), פיוטי רבי פינחס הכהן, ירושלים תשס״ד, עמ׳ 33–34 והערות 49–51.

[48] ראה לדוגמה: מ׳ זולאי, ׳פיוטים לזכר מאורעות שונים׳, ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ג (תרצ״ז), עמ׳ 178.

[49] ואלה הם: ׳ממעשה מרים׳ (מהקדושתא שלנו); ׳מסור קיבל עליו׳ (כ״י קימברידג׳, T-S NS 110.165. הפיוט פורסם אצל יהלום [לעיל, הערה 23], עמ׳ 136–137); ׳מכות עשר לקו׳ (כ״י קימברידג׳, T-S NS 240.3. הפיוט פורסם אצל יהלום, שם, עמ׳ 195–196). מעניין לציין שכותרת הפיוט ׳מכות עשר לקו׳ של שמעון היא ׳חורן עשיריה׳. הציון ׳חורן׳ מתייחס לצידו הקדמי של אותו גיליון בכתב היד שבו הועתקה, באותה יד, עשיריה ׳רגילה׳ של ינאי עם הכותרת ׳עשיריה לוויושע דרבי ינאי׳. אם כן, יש לייחס קדמות לפיוטי ה של שמעון כדגם של עשיריה. הכותרות ׳עשיריה׳ לא נדפסו במהדורת יהלום.

[50] ראה: יהלום, שם, עמ׳ 22, הערה 22. יהלום ציין שבקדושתאות על פי הדגם של שמעון אין האקרוסטיכון של העשיריה קטוע כמו בזה של ינאי, משום שהוא משלים את האקרוסטיכון א–ל שעל פיו בנויים פיוטי ד שלו. כפי שראינו לעיל, עלי בן יהושע השתמש בכותרת עשיריה עוד פעם אחת – בקדושתא לפרשת ׳קורח׳ (לעיל, הערה 38). שם, אחרי פיוטי ד, ד$^{+}$, מובאת הכותרת ׳עשיריה׳, אך שאר העמוד נותר ריק. בעקבות מסקנתנו כאן, נראה סביר לשער כי כוונת המעתיק הייתה לשלב שם פיוט ה מאותו טיפוס, ואולי אף של אותו מחבר: שמעון בר מגס.

2. דרכו של עלי בבניית הקדושתא ויחסה ליוצרות שלו

בקדושתא לפרשת 'שלח לך' מופיעים אפוא שני פיוטי ה, שניהם מסומנים ככאלה באופן ברור – הראשון על ידי הכותרת 'עשיריה' המופיעה בראשו, והשני על ידי הסיומת 'אל נא' שבסופו.[51] שני הפיוטים מובאים לכאורה בתבנית 'סטרופה ופזמון' האופיינית למערכות הכלאיים של התקופה המזרחית המאוחרת; מיד בסיום הסטרופה הראשונה, בשני הפיוטים, משולב פזמון חתום בשמות בני משפחת דוסא – אבל בהבדל מהותי, שכן הפיוטים עצמם אינם מקוצצים אלא מובאים בשלמות.[52] כפי שצוין למעלה, דפוס ייחודי זה המופיע בהעתקות של עלי בן יהושע שונה באופן מהותי מדרכו בבניית היוצרות, שבהם הפיוטים עצמם נכתבו בידי בני המשפחה, וניכרת בהם השפעתן של קדושתאות הכלאיים משני כיוונים: מחד גיסא, מרכיבי הקדושתאות מפיוט ה ואילך אינם, כאמור, של דוסא וביתו בלבד אלא גם של פייטנים קדומים כגון שמעון הכהן ויניי. מאידך גיסא, הם מלווים בפזמונות, פרי עטם של דוסא ובני משפחתו. ההבדל בין הקדושתאות הללו לקדושתאות הכלאיים האופייניות הוא שהפיוטים מובאים בשלמותם ואינם מקוצצים.

הקדושתא לפרשת 'שלח לך' עוצבה וגובשה כקומפוזיציה שלמה, ואף על פי שהיא בנויה מיחידות פיוטיות שונות, קצתן בנות תקופות שונות, האופי הקומפוזיציוני שלה תואם במידה רבה את הנהוג בקדושתא הקלסית.[53] האקרוסטיכון האלפביתי בחוליה הראשונה; השימוש בעשירייה כפיוט ה (כולל השימוש בכותרת 'עשיריה') והתבנית המוצעת לפיוט ד החסר בחוליה השנייה; הווריאציה למודל ה'סטרופה ופזמון' שבה

---

[51] ראה לעיל, הערה 24, על האפשרות שדגם זה מופיע גם בקדושתא של עלי בן יהושע לפרשת 'בהעלותך'. במקרה שלפנינו, כמו גם בכמה מקרים נוספים אצל עלי בן יהושע, הפיוט הנוסף איננו נושא כותרת דוגמת 'אחר', ודומה שכוונת המעתיק הייתה ששני הפיוטים ייאמרו כאחד (כך הוא למשל גם במערכת היוצר לפרשת 'עקב' ['ותאמר ציון'], שהעתיק עלי בן יהושע [כ"י קימברידג', T-S 8H17.1], שבו באים שני גופי יוצר ללא כל כותרת ביניהם). גם העובדה שהכותרת לפיוטי ה ('עשיריה') מופיעה לפני הפיוט הראשון והחתימה ('אל נא') מופיעה לאחר השני אולי תומכת בהשערה זו (לדיון מפורט על אודות התופעה בהקשר של היוצרות, ראה: פליישר, היוצרות [לעיל, הערה 1], עמ' 440–453. למקומו של עלי בן יהושע בתוך המסגרת הזאת ראה: שם, עמ' 459–461).

[52] כזה הוא גם פיוט ז^{2} המובא באותה תבנית: פיוט הבנוי על אקרוסטיכון מ–ת, המשלים את האקרוסטיכון של פיוט ז^{1}, ומשלב בתוכו פזמון החתום 'דוסא עלי'. וראה לעיל, הערה 28, על המבנה הזהה בפיוטי ז בקדושתאות של עלי בן יהושע לפרשות 'בהעלותך' ו'בלק'.

[53] המעתיק מיקם את החלקים השונים במקומות ה'נכונים' ועלה בידו ליצור המשכיות וזרימה מתחילתה של הקומפוזיציה ועד לסופה. הדבר נכון הן בנוגע לארגון התבניתי – כמו מיקום ה'עשיריה' של שמעון בר מגס כפיוט ה והמאפיינים הקלסיים של פיוט ו – הן בנוגע לאחידות התמטית. אחידות זו באה לידי ביטוי בשימוש בפסוקים שהובאו בשרשרת הפסוקים של פיוט א, בפיוטים ו ו־ז^{1}, ובשמירה על סיפור המרגלים כנושא של כל הפיוטים לאורך הקדושתא, תוך הצגת יחס פרשני עקיב לסיפור (ראה שורות 41, 178–187).

הפזמונות מוצבים בפיוטים שלמים ולא קטועים, והרציפות של הרהיטים והסילוק בחוליה השלישית – כל אלה מבטאים שינויים קלים בלבד ממה שאנו מכירים מן הקומפוזיציות הקלסיות.

החוש הקומפוזיציוני המפותח של עלי בן יהושע בולט לא רק מן הדרך שבה הוא מארגן את היחידות הפיוטיות בתוך היצירה השלמה, אלא גם מן הסידור הגרפי של הטקסט בכתבי היד. הקטעים כתובים באלגנטיות יוצאת דופן, עד שפליישר אף השווה אותם לדפים מתוך הקודקסים הגדולים של מחזורי יניי שנמצאו בגניזה.[54] חלקי הקומפוזיציות מועתקים בשני המקרים בצורה ברורה שתכליתה להדגיש את תחילתם וסופם,[55] את המעברים ביניהם ואת המבנה הפנימי שלהם. זהו המצב בחלק הארי של הקטעים שהעתיק עלי בן יהושע.[56]

לסיכום, ראינו כי הקדושתא המובאת להלן – וכפי שמעלה גם ההשוואה עם שרידי הקדושתאות האחרות, לפרשות 'בהעלותך', 'קרח' ו'בלק' שהעתיק עלי בן יהושע – מצביעה על מאפייניה המיוחדים של שיטתו בבניית הקומפוזיציות, הן ביחס למערכות הכלאיים בנות התקופה הן ביחס לדרכו בעיצוב היוצרות.

ו. מהדורת הקדושתא

מקורות:

כ"י קימברידג' T-S NS 325.24 (טורים 1–16); כ"י קימברידג' T-S 8H17.1 (טורים 17–114); כ"י בודפשט, קויפמן 71 (29) (טורים 115–193 + שתי השורות הבלתי ממוספרות לפני טור 115) = **נוסח הפנים, א.**

כ"י קימברידג' T-S NS 315.134a + כ"י קימברידג' T-S NS 315/134b + כ"י ניו־יורק אדלר ENA 3908/4 (שרידים מטורים 29–32 ו־40–43) = **ב.**

---

[54] ראה: פליישר, היוצרות (לעיל, הערה 1), עמ' 454, הערה 3.

[55] נטיית המעתיק היא לציין את סיום העמודים, שעל פי רוב באים בד בבד עם סיום יחידות פיוטיות, בהצבה של השורה האחרונה במרכז העמוד (ראה למשל את ה'מקדמה' למערכת היוצר לפרשת 'שלח לך', המועתקת בכ"י קימברידג', T-S 8H17.1, דף 1). אפילו באותם מקרים שבהם מעבר העמוד מתרחש באמצע פיוט אנו מוצאים את השורה האחרונה מועתקת במרכז הגיליון (למשל כ"י ניו יורק, ENA 3443/1, בקדושתא לשבת 'שמעו'). כאשר פיוט מסתיים באמצע עמוד, עלי בן יהושע מציין זאת באותה צורה: השורה האחרונה במרכז הגיליון (כך למשל בפיוט ז^{1} בקדושתא שלנו; ובכ"י בודפשט, קויפמן 71 [29]).

[56] דוגמה בולטת לכך מן הקדושתא שלנו יש בכ"י קימברידג', T-S 8H17.1: הכינויים לקב"ה שבראשי הסטרופות של פיוט ד$^{+}$ מועתקים בנפרד משאר הסטרופה, אותיות האקרוסטיכון של פיוט ה^{1} מופיעות תמיד בראשי השורות, והפזמונים של שני פיוטי ה מוזחים שמאלה משאר הטקסט של הפיוט עצמו.

תיאורי כתבי היד

נוסח הפנים, א: T-S NS 325.24: דף אחד, קרוע ופגום חלקית. בצידו הקדמי שרידים של שתי שורות בעברית (פיוט?) וכמה שורות בערבית. הטקסט שלנו מועתק בצד האחורי. הטקסט, למעט הפסוקים, מנוקד ניקוד טברני, אך לא תמיד סטנדרטי. יש רווח מכוון של 2–3 שורות בשרשרת הפסוקים, ושליש העמוד התחתון נותר ריק; T-S 8H17.1: דף אחד (מתוך דפים נוספים באותו פריט קטלוגי). הטקסט בצד הקדמי מנוקד ואילו הטקסט בצד האחורי איננו מנוקד; בודפשט, קויפמן 71 (29): דף אחד (מתוך גיליון של כמה דפים). הטקסט איננו מנוקד. גודל משוער של שלושת הקטעים הוא 16ס״מ×13ס״מ. הכול מועתק בכתב ידו הבולט של עלי בן יהושע.

מקור ב: ENA 3908/4 + T-S NS 315/134b + T-S NS 315.134a: קטעים מתוך גיליון ארוך של נייר (גודל התצרף 35ס״מ×16ס״מ). בקדמת הקטעים ישנו מסמך משפטי בערבית. השורות מתוך הקדושתא שלנו מועתקות כפי הנראה בתוך קדושתת כלאיים. הטקסט העברי פגום ביותר.

פרסומים קודמים:

יהלום (לעיל, הערה 23), עמ' 229–231 (פיוט ה^{1}, טורים 29–32, 40–55).

ודר (לעיל, הערה 29), עמ' 53–54 (פיוט ח [שם סומן: ז^{1}, ז^{2}, ח], טורים 153–193).

רבינוביץ (לעיל, הערה 29), עמ' 48–50 (פיוט ח [שם סומן: ז^{1}, ז^{2}, ח], טורים 153–193).

אליצור (לעיל, הערה 25), עמ' 305–306 (טורים 176–193).

סימני התקנה:

[..]	חסר חלק ממילה
[...]	חסרה מילה שלמה או יותר
[ ]	השלמת המהדיר, על פי הסברה; הגהת המהדיר
< >	קיצור שהשלים המהדיר (במקרה הצורך הושמט הציון 'וגו'')
א	קריאת האות מסופקת

קדושתא לפרשת 'שלח לך'

מעמד שלח לך

[א]

אוֹרְחוֹת חֲסִידֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים
בְּשָׁמְרָךְ [... ... ...]
גַּדְתָּה לְשׁוֹמְרֵי מִקְדָּשִׁים
[ד.. ...] וְהו[.. ... ...]
הֶאֱגַרְתָּה לְמִישׁוֹרֵי שִׁימּוּשִׁים
[ו.. ..]קְרוֹבִים אֵלֶיךָ [...]
זֹאת נַחֲלַת עֲבָדֶיךָ הַמְּפוֹרָשִׁים
חֲנוּנִים שְׁנַיִם מֵעֶשֶׂר [...]
טַעֲמֵי הוֹרָיוֹת בְּמוֹ דוֹרְשִׁים
יוֹם שָׁאֲלוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים
כִּי דִּבֵּר אֵלָיו בְּמוֹרָשִׁים
לְכָה שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים

[1] כ[כ]‹תוב› וידבר יי אל משה לאמר שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנ[ען] ‹אשר אני נתן לבני ישראל איש אחד איש אחד למטה אבתיו תשלחו כל נשיא בהם› (במדבר יג, א–ב)

[2] [ונאמר] כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשולחיו ונפש אדוניו ישיב (משלי כה, יג)

[3] ונ‹אמר› כחומץ לשינים וכעשן לעינים כן העצל לשולחיו (שם י, כו)

[4] ונ‹אמר› שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (שם כא, כג)

[5] ונ‹אמר› נצור לשונך מ[רע] וש[פתיך] מדבר מרמה (תהלים לד, יד)

[6] ונ‹אמר›

[א] 3 **שומרי מקדשים:** לכאורה הלויים, ואולי מתייחס למשה, שהוא זה ששולח את המרגלים. 5 **האגרתה:** אולי משמעותו: 'שלחת', מלשון איגרת. **למישורי שימושים:** אולי הכוונה ליהושע וכלב, שמשמשים ביושר (מיישרי שימושים). 7 **זאת... המפורשים:** לשון הטור על פי ישעיהו נד, יז. ואולי הכוונה ליהושע ולכלב שפירשו משאר המרגלים, ולכן היו היחידים שזכו להיכנס לארץ ולנחול אותה (ראה: במדבר יד, ל). 8 **חנונים שנים מעשר:** יהושע וכלב, בניגוד לעשרת האחרים. 9 **טעמי... דורשים:** שהם דורשים טעמן של מצוות, כלומר: תלמידי חכמים. 10 **יום שאלו נשלחה אנשים:** על פי דברים א, כב. 11 **דבר:** הקב"ה. **אליו:** אל משה. **במורשים:** ככתוב בתורה, שהיא 'מורשה קהלת יעקב'.

שרשרת הפסוקים: 2 הפסוק מתפייט להלן טור 116, וראה מה שכתבתי שם. 3 ראה פיוט ז[1] המיוסד על פסוק זה. 6 בכה"י ישנו רווח מכוון של שתי שורות וחצי.

[7] ונ‹אמר› השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (שם קמז, טו)

[א1]

דְּבָרוֹ | דָּגוּל קִיֵּים בֶּאֱמוּנָה
וְתִכּוֹן מַלְכוּת [... ... ..נָה]
סֶלָה הֲשִׁיבֵנוּ בִּרְנָנָה
אָנָּא הַ[חֲזֵ]ק מָ[גֵ]ן וְ[צִנָּה]

- - - - - - - - - - - -

[ד+]

רַחוּם רָשַׁם לִמְרַגְּלִים לְשַׁכְּלָם
רְאִיַּית נְגָעִים יַחַד לְאַכְּלָם
רָאָה צִיר קוֹשִׁי מִילּוּלָם
רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת לְעוֹלָם

שַׁדַּי שָׂת לְעַם קְרוֹבָיו
שִׁבְטֵי יְשׁוּרוּן זֶרַע אוֹהֲבָיו
שֵׂם כָּלֵב וִיהוֹשֻׁעַ חֲבִיבָיו
שׁוֹמֵר יי אֶת כָּל אוֹהֲבָיו

תָּמִים תִּינָּה לִשְׁלִיחוֹ לְהַסְעַד
תּוֹקֶף גְּבוּרָתוֹ עֵת יִוָּועַד

[א1] 13 **דגול:** הקב״ה, שנקרא ׳דגול מרבבה׳ (שיר השירים ה, י). **קיים באמונה:** בניגוד למרגלים, שלא קיימו שליחותם באמונה. 14 **ותכון:** נוקד על פי כה״י, כבקשה ושאיפה לעתיד, עת תִּכּוֹן מלכות ה׳. 16 **החזק מגן וצנה:** תהלים לה, ב.

[ד+] 17 **רחום רשם למרגלים לשכלם:** הקב״ה כתב, בהוראת ׳גזר׳, על המרגלים שימותו בחטאם (לשימוש נוסף במילה ׳לשכלם׳ בפיוטים שהעתיק עלי בן יהושע, ראה היוצר לפרשת ׳בלק׳, אצל פליישר, היוצרות [לעיל, הערה 1], עמ׳ 733, טור 8). 18 **ראיית נגעים:** הטור רומז למגפה שבה מתו המרגלים. הביטוי ׳ראיית נגעים׳ על פי ויקרא יד, לה ועוד. **לאכלם:** הנגעים יכלו אותם. 19 **ראה ציר:** כינוי למשה. **קושי מילולם:** את דיבוריהם הרעים נגד ארץ ישראל. 20 **ראש דברך אמת לעולם:** הלשון על פי תהלים קיט, קב. 21–23 **שדי... חביביו:** הקב״ה נתן לעם ישראל את יהושע וכלב. 22 **זרע אוהביו:** כך בכה״י, ושם תוקן הניקוד ל׳אֲוֹהֲבָיו׳. אוהביו – כינוי לישראל, על פי ישעיהו מא, ח: ׳זרע אברהם אֹהֲבִי׳. 24 **שומר... אוהביו:** תהלים קמה, כ. 25 **תינה לשליחו:** דיבר אל משה. **להסעד:** כדי לחזק את ידיו. 26 **תוקף גבורתו עת יוועד:** בעת שתתגלה ותתייסד גבורתו.

תּוֹחַלְתּוֹ לֹא תִּמְעַד
תְּהִלָּתוֹ עוֹמֶדֶת לָעַד

[ה^{1}]

עשיריה

מִמַּעֲשֵׂה מִרְיָם שְׁלוּחִים לֹא לָמְדוּ
כִּי דִבְּרָה בְּנֶאֱמָן וְאֵיבָרֶיהָ נִמְעֲדוּ
נִסְמְכָה פָּרָשָׁתָהּ לִמְרַגְּלִים אֲשֶׁר הֻוכְחָדוּ
לְהוֹרוֹת לְמוֹצִיאֵי שֵׁם רָע בְּלִי שָׁוְא יָעִידוּ

פז‹מון›

דִּבָּה רָעָה
וְרוֹעַ שְׁמוּעָה
סְמוּכָה קְבוּעָה
אֵיבָה יְדוּעָה
עַד אָנָה מִתְרוֹעֲעָה
לַעֲלוֹת יַבִּיעָה
עַד מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה

סִימָן וְנַחַשׁ מאוֹתוֹ לֵיל בִּיכּוּ

27 **תוחלתו לא תמעד:** תקוותו לא תכזיב. 28 **תהלתו עומדת לעד:** תהלים קיא, י.

[ה^{1}] ביאור פיוט ה^{1} מסתמך, בין השאר, על מהדורת יהלום (לעיל, הערה 23). 29 **ממעשה מרים שלוחים לא למדו:** שדיברה לשון הרע במשה אחיה, והם לא למדו מעונשה והוציאו דיבת הארץ רעה. ראה: מדרש תנחומא הקדום והישן, מהדורת ש׳ בובר, וילנא תרמ״ה, שלח, ו, לב ע״ב: ׳מה ראה לומר אחר מעשה מרים ״שלח לך״ (במדבר יג, ב), אלא שהיה צפוי לפני הקב״ה שהם באין ואומרין לשון הרע על הארץ, אמר הקב״ה שלא יאמרו לא היינו יודעין עונשו של לשון הרע מהו, לפיכך סמך את הענין [זה] לזה... ואף על פי כן לא רצו ללמד...׳. 30 **בנאמן:** כינוי למשה, על פי במדבר יב, ז. **ואיבריה נמעדו:** שנצטרעה (שם, י). והשווה: ספרי זוטא, מהדורת ח״ש הורוויטץ, לייפציג תרע״ז, יב, ט: ׳שחטאת בפה ולקו כל איבריה׳. 31 **נסמכה פרשתה:** ראה בביאור לטור 29. בכה״י נוקד פָּרַשְׁתָהּ. **הוכחדו:** נענשו במיתה. 32 **בלי שוא יעידו:** שלא יעידו שקר. 33 **דבה רעה:** שהוציאו המרגלים. 34 **ורוע שמועה:** שמועה רעה, בסמיכות תיאור הפוכה. ואולי רומז למעשה מרים. 35 **סמוכה קבועה:** רמז לסמיכות הפרשיות. 36–37 **איבה... מתרועעה:** עד מתי תמשיך להרע האיבה המדוברת בין ישראל לקב״ה? 37 **עד אנה:** הלשון על פי במדבר יד, יא. 38 **לעלות יביעה:** איך באה איבה זו לידי ביטוי? בסיפור המעפילים, שבו נאמר (במדבר יד, מד): ׳ויעפילו לעלות אל ראש ההר׳. 39 **עד מתי לעדה הרעה:** במדבר יד, כו. 40 **סימן:** אות. **ונחש:** ניחוש. על דרך הביטוי ׳אף על פי שאין נחש, יש סימן׳ (ירושלמי, שבת ו י, ח ע״ג, ועוד). שבוכים באותו הלילה רמז לפורענות העתידה לבוא עליהם, בבחינת ׳אף על גב דאיהו לא חזי, מזליה חזי׳ (בבלי,

וּלְתוֹךְ אַרְבָּעִים יוֹם נֶהֶפְכוּ
עַל שָׁוְא בָּכוּ בְּלֵיל אֲשֶׁר נָבוֹכוּ
וּבִכְיָה מָרָה לַדּוֹרוֹת חָתְכוּ

פְּקוּדִים בְּקָשְׁבָם נָמֵס לִבָּם
וְלֹא הִשְׁלִיכוּ עַל אֵל יְהָבָם
צִירִים שְׁנַיִם הַבְּחוּנִים בְּקִרְבָּם
הָיוּ עִמָּם בְּפֶה וְלֹא בִּלְבָבָם

קָמוּ כְּנֶאֱמָנִים וְלֹא פָּרְצוּ פֶּרֶץ
וּבֶאֱמֶת תָּרוּ אֶת עֶרְוַת הָאָרֶץ
רָם הִפְקִידָם עַל מְשׂוּכֵי מֶרֶץ
וּבֶן יְפֻנֶּה נָטַל שְׂכָרוֹ מִן הָאָרֶץ

מגילה ג ע"א). בכה"י נוקד וּנְחַש. **מאותו ליל ביכו:** במקבילה: 'באותו'. והטור מתפרש על הבכי באותו הלילה ולא על הבכי העתיד לדורות, שנזכר להלן, טור 43. 41 **ולתוך ארבעים יום נהפכו:** שבתחילת השליחות היו צדיקים ובסוף ארבעים הימים שתרו את הארץ נהפכו ונעשו רשעים. ראה: תנחומא בובר (לעיל, ביאור לטור 29), שלח, ה, לב ע"ב: 'בני אדם גדולים היו, ועשו עצמן כסילים... שהיו צדיקים בעיני ישראל ובעיני משה, ואף משה לא רצה לשלחם עד שנמלך בהקב"ה על כל אחד ואחד [ואמר] פלוני [משבט פלוני], ואמר לו הקב"ה ראויין הן... ואחר כך לסוף ארבעים יום נהפכו ועשו כל אותה צרה, והם גרמו לאותו הדור שלקה אותה המכה, שנאמר: "כי דור תהפוכות המה" (דברים לב, כ), שנתבררו צדיקים [ונתהפכו], לכך נאמר "שלח לך אנשים"'. ואולי יש לגרוס, בעקבות המדרש: 'ולסוף'. 42–43 **על שוא בכו... לדורות חתכו:** על פי במדבר יד, א: 'ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא'. ומדרשו בתנחומא בובר (לעיל, ביאור לטור 29), שלח, כא, לה ע"א: 'שבכו העדה בליל תשעה באב, אמר הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם, ואני קובע לכם בכיה לדורות'. 44 **פקודים:** כינוי לבני ישראל, על פי שמות ל, יג, ועוד. **בקשבם:** כששמעו את דברי המרגלים. **נמס לבם:** על פי דברים א, כח. 45 **ולא השליכו על אל יהבם:** שלא סמכו על הבטחתו של הקב"ה שהארץ טובה היא. הביטוי על פי תהלים נה, כג. בכה"י נוקד יָהֳבָם. 46 **צירים:** שליחים. **שנים:** הם יהושע וכלב. 47 **היו עמם בפה ולא בלבבם:** ראה תנחומא בובר (לעיל, ביאור לטור 29), שלח, יט, לד ע"ב: '"ויהס כלב" וגו' (במדבר יג, ל), שבתחלה אמר להם אני עמכם בעצה אחת, ולבו היה לומר את האמת... וכשבאו המרגלים, אמרו נאמן עלינו כלב, מיד עמד על הספסל ושיתק כל ישראל, שהיו מצווחין על משה... והם היו סבורים שהוא אומר לשון הרע, לכך שתקו, פתח ואמר "עלה נעלה וירשנו אותה" (במדבר יג, ל)'. 48 **קמו כנאמנים:** יהושע וכלב, שמילאו שליחותם באמונה. **ולא פרצו פרץ:** הלשון על פי בראשית לח, כט, ועוד. ולשימוש במילה בקשר ללשון הרע השווה קהלת רבה, וילנא תרמ"ז, י, יא: 'תני רשב"י: נחש פרץ גדרו של עולם, לפיכך נעשה ספקלאטור (=מוציא להורג) לכל פורצי גדרות'. וראה גם להלן, טורים 64, 145. 49 **ובאמת:** בניגוד לשאר המרגלים. **תרו את ערות הארץ:** יהושע וכלב באמת חיפשו אחר נקודות התורפה של הארץ, מהיכן היא נוחה להיכבש. הלשון על פי בראשית מט, ט. 50 **רם:** כינוי לקב"ה. **הפקידם:** שיהושע וכלב זכו לשררה: כלב כנשיא שבט יהודה, ויהושע כיורשו של משה. **משוכי מרץ:** כינוי לישראל, על פי שיר השירים א, ד. 51 **נטל שכרו מן הארץ:** על פי יהושע יד, ט: 'וישבע משה ביום ההוא לאמר אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולבניך עד עולם'. וראה: תנחומא, ורשה תרכ"ד, שלח, ו: 'כלב נטל שכרו מן הארץ, שנאמר: "ולו אתן את הארץ אשר דרך בה" (דברים א, לו)'. וראה גם להלן, טור 53.

שָׁקַט בִּן נוּן בְּאֵבָרִים קְשׁוּטִים
וּשְׂכָרוֹ נָטַל מִן עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים

תּוֹמְכוֹ הוֹסִיף עַל שְׁמוֹ אוֹת בַּחֲקִירָה
הוֹשֵׁעַ הָיָה יְהוֹשֻׁעַ נִקְרָא

[ה^{2}]

אֲחִיזַת צַדִּיק דַּרְכּוֹ לְהִתְאַמֵּץ
בְּהִילוּךְ בְּבִיקּוּר בְּחֵקֶר הַמֵּץ
בְּכֵן יְשֻׁובַּח מַעְבָּדוֹ וְיִירֶץ
וּטְהָר־יָדַיִם יוֹסִיף אוֹמֶץ

פז<מון>
דִּבַּת הָאָרֶץ
וְכִלָּיוֹן וְחֶרֶץ
שָׂמוּ רִשְׁעֵי אֶרֶץ
אוֹרְבִים בָּאָרֶץ
עֵנֵי פּוֹרְצֵי פֶרֶץ
לְעַוֵּת דֶּרֶךְ אֶרֶץ

52 **שקט בן נון:** בניגוד לכלב, שמן ההתחלה כבר הביע את התנגדותו לשאר המרגלים במילים. **באברים קשוטים:** אמיתיים, מלשון 'קֹשְׁט אמרי אמת' (משלי כב, כא). יהושע אמנם שתק ולא מחה במרגלים, אבל באיבריו התכוון לאמת. 53 **ושכרו נטל מן עשרת השבטים:** ראה תנחומא, ורשה (לעיל, ביאור לטור 53), שלח, ו: 'מה ראה משה להוסיף על שמו של יהושע יו"ד? אלא כלב נטל שכרו מן הארץ... ויהושע נטל שכר עשרת השבטים, שנתוסף על שמו יו"ד'. 54 **תומכו:** כינוי למשה, שהיה פטרונו של יהושע. **בחקירה:** בספירה (יהלום [לעיל, הערה 23], עמ' 231), שהוספת האות יו"ד מדוקדקת כנגד עשרת המרגלים מוציאי הדיבה. 55 **הושע היה יהושע נקרא:** על פי במדבר יג, טז. הפייטן, כמו המדרש, מפרש ששמו של יהושע שונה בעקבות חטא המרגלים, אף על פי ששינוי השם מופיע בתחילת הפרשה.

[ה^{2}] 59–56 המחרוזת מיוסדת על הפסוק 'ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יוסיף אֹמץ' (איוב יז, ט), ומדברת על הצדיקים שבמרגלים. 56 **אחיזת... להתאמץ:** הצדיק אוחז בדרכו ומתחזק בה. 57 **בהילוך... בחקר:** הפייטן מתייחס להליכתם של המרגלים לבדוק ולחקור את הארץ. **המץ:** כינוי לארץ ישראל, שהיא המקור שממנו מוצצים. השווה ישעיהו טז, ג: 'כי אפס המץ' (וראה פירוש רש"י שם). 58 **ישובח מעבדו ויירץ:** מעשיו משובחים ורצויים. 59 **וטהר ידים יוסיף אומץ:** איוב יז, ט. 60 **דבת הארץ:** שהוציאו המרגלים, על פי במדבר יג, לב. 61 **וכליון וחרץ:** עונשם ועונש בני ישראל. הביטוי על פי 'כליון חרוץ' (ישעיהו י, כב) ו'כי כלה ונחרצה' (שם, כג). 62 **רשעי ארץ:** המרגלים. 64–63 **אורבים... פרץ:** עֵינֵי (בכה"י: 'עֲנֵי') המרגלים ('פורצי פרץ', ראה לעיל, טור 48) אורבות להוציא דיבת הארץ. 65 **דרך ארץ:** את דרכם של בני ישראל ארצה. או: שלא נהגו כראוי, בדרך ארץ.

יְהִי פִסַּת בַּר בָּאָרֶץ
לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ

גּוֹרָל נָעִים נָפַל לָעֲשׁוּקִים
דָּתוֹת קַצְוֵי אֶרֶץ וְיָם רְחוֹקִים
הֵן לְצֶדֶק מוֹנִים וְצוֹדְקִים
כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים

וַיֵּט נַחֲלָתוֹ לְשִׁבְטוֹ כְּהוֹאֵל
זָכוּר לְטוֹבָה בְּתוֹךְ יִשְׁרֵי אֵל
חֲכַם רָזִים בְּוִיעוּדוֹ לִפְנֵי אֵל
יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל

טַבּוּר הָאָרֶץ בִּיקֵּשׁ לַחֲזוֹת
יוֹם אֲשֶׁר נִגְלָה לְהֵרָאוֹת זֹאת
כְּמוֹ קָרָא בְּלַהַג חֲרוּזוֹת

66 **יהי פסת בר בארץ:** תהלים עב, טז. וראה: מדרש תהלים, מהדורת בובר, מזמור עב: ′ר′ חייא בר אסי בשם ר′ יוחנן אמר עתידה ארץ ישראל שתהא מוציאה גלוסקאות וכלי מילתין, שנאמר ״יהי פסת בר בארץ״′. המוטיב של טוב הארץ מתקשר למחרוזת הבאה, העוסקת ב′גורל הנעים′, היא ארץ ישראל. 67 **למלך על כל הארץ:** זכריה יד, ט. 68 **גורל נעים:** נחלה משובחת (ראה שימוש באותו ביטוי ביוצר שהעתיק עלי לפרשת ′עקב′, פליישר, היוצר המרבע [לעיל, הערה 3], עמ′ נב, טור 6). **נפל לעשוקים:** הם ישראל, ראה ירמיהו נ, לג. לשון הטור על פי תהלים טז, ו: ′חבלים נפלו לי בנעִמים′. 69 **דתות:** כינוי לתורה; ואפשר לפרש שהגורל שניתן לישראל הוא התורה ש′אֲרֻכה מארץ מדה′, כביכול עד קצוי ארץ. **קצוי ארץ וים רחוקים:** על פי תהלים סה, ו, שנחלת ישראל המובטחת משתרעת מקצה הארץ ועד הים הרחוק. 70 **הן לצדק:** הלשון על פי ישעיהו לב, א: ′הן לצדק ימלוך מלך′. ואולם כאן ′הן′ במשמעות ′אם′. **מונים:** נותנים לכל אדם את הראוי לו. **וצודקים:** עושים צדק. 71 **כי לא ינוח וכו′:** תהלים קכה, ג. הרשעים לא יזכו לקבל את נחלתם בין הצדיקים. 72–75 מחרוזת זו, על פי פסוק הסיום שלה, עוסקת בכלב בן יפונה, וכך תתפרש. 72 **ויט נחלתו לשבטו:** שהקב״ה נתן (′ויט′) לכלב נחלה בתוך שבטו. ראה יהושע טו, יג: ′ולכלב בן יפנה נתן חלק בתוך בני יהודה′. **כהואל:** כפי שרצה. 73 **זכור... אל:** שמו נזכר לדורות בין הצדיקים. 74 **חכם רזים:** כינוי נפוץ בפייטנות לקב״ה, על פי לשון הברכה ′ברוך חכם הרזים′ (תוספתא, ברכות ו, ב, עמ′ 33). הטור מרמז שהקב״ה עמד על מחשבות ליבו הטובות של כלב. **בויעודו:** כאשר הציג אותו, את כלב. **לפני אל:** לפני ישראל (′אל′ היא צורה מקוצרת ל′אלה′. השווה בראשית יט, ח, ועוד הרבה), כאמור בפסוק המובא בטור הבא. 75 **יען אשר מלא וכו′:** יהושע יד, יד. 76–79 פסוק הסיום של המחרוזת מתייחס למשה ולאהרן, וננסה לפרש אותה לאור זה: 76 **טבור הארץ:** על פי שופטים ט, לז, ועוד. **ביקש לחזות:** משה, ששלח את המרגלים לראות את הארץ ′מה היא′ (במדבר יג, יח). 77 **יום אשר נגלה להראות זאת:** ביום שבו נגלה למשה שעל הארץ להיראות, כאמור בכתוב (במדבר יג, א–ב): ′וידבר יי אל משה לאמר. שלח לך אנשים ויתרו את ארץ כנען′. ′זאת′ הוא כינוי לארץ ישראל, על פי במדבר לד, ב. 78 **כמו קרא:** כאשר אמר ה′. **בלהג חרוזות:** בדיבור.

לְצִיר נָם עַד מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת

אל נא

[ו]

ובכן שלח לך אנשים

אִם זָכַרְתִּי וְנִבְהַלְתִּי מֵחוֹבָה
בִּמְרַגְּלֵי אֶרֶץ לְהָסִיר טִיבָהּ
גַּם עַל שַׁדַּי הִגְבִּיהוּ מַכְאוֹבָה
וּנְשׂוּא פָּנִים יֵשֶׁב בָּהּ
וּבְכֵן שְׁלַח לְךָ ‹אֲנָשִׁים›

דִּבְרֵי רוּחַ וְשֶׁקֶר בְּמַלְּלָה
הַמְרַגְּלִים בִּיכּוּם בההיא לַיְלָה
וּמֵעִיר מְתִים יִנְאָקוּ וְחַלְחָלָה
וֶאֱלוֹהַּ לֹא יָשִׂים תִּפְלָה
‹וּבְכֵן שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים›

זְהוּרִים הָיוּ שְׁנֵיהֶם עָלוּ

79 **לציר נם:** אמר למשה. **עד מתי לעדה הרעה הזאת:** במדבר יד, כז.

[ו] 80 **אם זכרתי ונבהלתי מחובה:** כאשר אני נזכר הריני נבהל מגודל החטא. 81 **להסיר טיבה:** כאשר ניסו המרגלים להסיר ולהחביא את חינה של הארץ. 82 **גם על שדי וכו':** שגבה ליבם והעזו לדבר סרה גם בקב"ה; ראה במדבר יד, ג: 'ולמה יי מביא אֹתנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז...'. 84 **ונשוא פנים ישב בה:** איוב כב, ח. ואילו המרגלים לא היו בדרגה זו, ולכן לא זכו לשבת בארץ. 85 **דברי רוח וכו':** כאשר אמרו המרגלים דברי שקר. 86 **המרגלים ביכום בההיא לילה:** צ"ל: 'בההוא לילה', על פי במדבר יד, א: 'ויבכו העם בלילה ההוא'. ופירושו שהמרגלים גרמו לבני ישראל שיבכו באותו הלילה. 87 **ומעיר מתים ינאקו:** הביטוי על פי איוב כד, יב: 'מעיר מְתִים ינאקו ונפש חללים תשוע'. השווה למדרש המובא בירושלמי, תענית ד ו, סח ע"ד: '"ארץ אוכלת יושביה היא" (במדבר יג, לב) כל קירווא דהוינן עלין תמן הוינן משכחין מתין (=כל עיר שהיינו נכנסים בה היינו מוצאים מתים). אמר להן הקב"ה: בטובה שעשיתי לכם אמרתם ארץ אוכלת יושביה היא? כל קירייה דהוון עלין בה הוה טב קרתא מיית, עד דהוון מיטפלין ביה הוון מייללין קרתא ונפקין לון ובר נש לא ידע בהון' (=כל עיר שהיו נכנסים בה היו טובי העיר מתים, עד שהיו מטפלים בו היו מרגלים את העיר ויוצאים ואדם לא ידע בהם). חציו השני של הפסוק מובא בטור הבא. 88 **ואלוה לא ישים תפלה:** איוב, שם. שהוא לא יוציא דבר לבטלה, כלומר העובדה שהיו מתים בכל עיר שבה נכנסו. 90 **זהורים היו:** מוזהרים היו, ברוח המדרשים האומרים שיהושע וכלב הוזהרו מראש לבל ייכשלו בשליחותם (ראה להלן, בביאור טור 92). וראה גם

חֻויְּבוּ בְּמַכָּה אֲשֶׁר בָּהּ קִלְקְלוּ
טֶרֶם מִלְּלוּ בְּדִבָּתָם שֻׁוכְּלוּ
אֲמַרְתִּי לַהוֹלְלִים אַל תָּהוֹלּוּ
‹וּבְכֵן שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים›

יֶהְגּוּ בְּדָתוֹ וְיִשְׁכְּחוּ מִפְעָלוֹ
כָּל זֹאת חָטְאוּ עוֹד לְמוּלוֹ
לָכֵן בַּמִּדְבָּר אִיבֵּד קְהָלוֹ
וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ
‹וּבְכֵן שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים›

מְסַפְּרִים לְדוֹר אַחֲרוֹן יְשׁוּעָתוֹ
נָאוֹר וְאַדִּיר בְּעֻוזּוֹ וּמַלְכוּתוֹ
סֵדֶר הֶגְיוֹן לִבָּם לֹא נָכוֹן לְעֻומָּתוֹ
וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ
‹וּבְכֵן שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים›

בפיוט המעריב לשבת זו: 'שלח לך אנשים אוגדי דחילה' המועתק בידי עלי בן יהושע: 'זהורים בן נון ובן יפונה חבירו/ חשוקים מאהבת יי אתכם ומשמרו (דברים ז, ח)' (כ"י קימברידג' T-S 8H17.1, 1ב). להיקרויות נוספות של המילה 'זהורים' במשמעויות משתנות ראה גם להלן, טורים 122, 159. להיקרויות נוספות בפיוטים שהעתיק עלי, ראה 'מאגרים'. **שניהם עלו:** יהושע וכלב שעלו לראות את הארץ. 91 **חויבו במכה וכו':** אך לעומת זאת שאר המרגלים קלקלו ונענשו מידה כנגד מידה. השווה למדרש אגדה המובא להלן, טור 98, וראה גם בתנחומא בובר (לעיל, ביאור לטור 29), שלח, כב, לה ע"א. 92 **טרם מללו בדבתם:** השווה בבלי, סוטה לד ע"ב: '"ויעלו בנגב ויבא עד חברון" (במדבר יג, כב) - ויבאו מבעי ליה! אמר רבא: מלמד, שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות, אמר להן: אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים. יהושע כבר בקש משה עליו רחמים, שנאמר (במדבר יג, טז): "ויקרא משה להושע בן נון יהושע", יה יושיעך מעצת מרגלים'. **שוכלו:** שהופרה עצתם. 93 **אמרתי להוללים אל תהולו:** תהלים עה, ה. 95–103 פסוקים מתהלים עח מתפייטים לאורך שתי המחרוזות הבאות. 95 **יהגו בדתו וישכחו מפעלו:** שמצד אחד הם הוגים בדתו אך מנגד מתנהגים כאילו שכחו את פועלו. השווה תהלים עח, ז: 'ולא ישכחו מעללי אל', ושם, יב: 'וישכחו עלילותיו'. 96 **כל זאת חטאו עוד:** שם, לב: 'בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו לנפלאותיו', שיש לפרשו על חטא המרגלים, משום הפסוק הבא, העוסק בענשם: 'ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה' (שם, לג). **למולו:** כלפיו. 97 **לכן במדבר איבד קהלו:** שנענשו כולם במיתה במדבר. 98 **ויפתוהו בפיהם ובלשונם וכו':** תהלים עח, לו. והשווה למדרש אגדה על חמישה חומשי תורה, מהדורת ש' בובר, וויען תרנ"ד, במדבר יד, לז, דף קי: '"וימתו האנשים מוציאי" וגו' (במדבר יד, לז), ולמה מתו לפי שהוציאו דבה על הארץ כי כן אמרו ארץ ישראל אוכלת יושביה, על כן לא המתינם הקב"ה אלא מתו כלם במגפה... והיו התולעים יוצאין מפיהם ונכנסים לתוך טבורם, והיו כל ישראל רואים את המשפט שעשה הקב"ה על ידו שהוציאו דבה על הארץ, בלשונם לקו ובפיהם לקו'. 100 **מספרים לדור אחרון:** על פי תהלים עח, ד. 101 **נאור ואדיר:** כינוי לקב"ה, על פי תהלים עו, ה. **בעוזו ומלכותו:** השווה המשך הפסוק בתהלים עח, ד (הובא בטור 100): 'ועזוזו ונפלאותיו אשר עשה'. 102–103 **סדר הגיון לבם לא נכון... בבריתו:** על פי תהלים שם, לז.

105 עַד מָתַי אֱלֹהִים יְחָרֶף צָר וִיבְזֶה
פּוּגָה אַיִן לְעוּמַּת חוֹזֶה
צִפְיוֹן מַאֲמַר בָּהּ לְנַסּוֹת הֲכִי זֶה
עַד אָנָה יְנַאֲצוּנִי הָעָם הַזֶּה
‹וּבְכֵן שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים›

110 קְטַנָּם וּגְדוֹלָם בַּמִּדְבָּר בְּאַכְּלִי
רַחֲשָׁם בִּמְקַבְּלֵי מַיִם בְּנַהֲלִי
שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי
וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי
‹וּבְכֵן שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים›

[ז^{1}]

ובכן כחמץ לשנים וכעשן לעינים ‹כן העצל לשלחיו›

ל‹חן› יקחו זאת

115 אֶת שְׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ מוֹכִיחָיו
בְּמוֹ צִנַּת שֶׁלֶג צִיר נֶאֱמָן לְשׁוֹלְחָיו

---

105 **עד מתי אלהים יחרף צר:** על פי תהלים עד, י. 106 **פוגה אין:** אין הפסקה מדברי החירוף. **לעומת חוזה:** שהתריסו המרגלים בפני משה. 107 **צפיון... הכי זה:** ישנם רק נבואות הזעם ודיבורי הסרק (׳צפיון מאמר׳) שלהם, המנסים את הקב״ה באומרם ׳האמנם הוא האלהים?׳ (׳הכי זה׳); ׳זה׳ הוא כינוי לקב״ה. 108 **עד אנה ינאצוני העם הזה:** במדבר יד, יא. 110 **קטנם וגדולם:** לצמד המילים ראה: יונה ג, ה. **במדבר באכלי:** כאשר האכלתי אותם במדבר. 111 **רחשם:** דיברו ותמהו איך יספק לעם אוכל. **במקבלי מים:** אף שכבר קיבלו מים כמה פעמים. **בנהלי:** כאשר הנחיתי אותם במדבר. השווה (למשל) ישעיהו מט, י: ׳כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם׳. 112 **שש מאות אלף רגלי:** במדבר יא, כא. אף שדאג לצורכי כל העם הרב הזה, בכל זאת המשיכו לנסותו שוב ושוב. 113 **וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי:** במדבר יד, כב.

[ז^{1}] כותרת **כחמץ לשנים וכו׳:** משלי י, כו. 115 **שלוחו של אדם כמותו:** המונח ההלכתי ׳שלוחו של אדם כמותו׳ נקשר כאן למרגלים כשליחים (׳שלח לך אנשים׳). השווה למשנת רבי אליעזר, מהדורת ה״ג ענלאו, ניו־יורק תרצ״ד, ח, עמ׳ 153: ׳ר׳ ישמעאל אומר: מנין ששלוחו שלאדם כמותו? שנאמר ״במספר הימים אשר תרתם את הארץ [... תשאו את עוֹנֹתיכם ארבעים שנה]״ (במדבר יד, לד): וכי כל ישראל תרו אותה, והלא שנים עשר בלבד תרו אותה? אלא שהיו שלוחיהן, ששלוחו שלאדם כמותו׳. וראה הערת ש׳ ליברמן על ייחודיות הדרשה בתוספתא כפשוטה, ניו־יורק תשכ״ב, תעניות ג, ב, עמ׳ 1103. **מוכיחיו:** כמו ׳מוכיחו׳, מדוחק החרוז. **ויתפרש:** הקב״ה מוכיח את השולח כמו את השליח. 116 **במו:** כמו, מדוחק האקרוסטיכון. **במו... לשולחיו:** על פי משלי כה, יג.

פז‹מון›
כַּחוֹמֶץ לַשִּׁינַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לשלוחים

גּוֹזְלֵי דִיבּוּרָם / דּוֹחֵי מַאֲמָרָם
הֵמָּה הָיוּ בְּמוֹרְדֵי מְאוֹרָם
‹פזמון›
120 ‹כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו›

וְלָעַד הִרְבּוּ אַשְׁמָה כְּאַנְשֵׁי אֶרֶץ
זְהוּרִים לֹא שָׁמְעוּ וְלֹא תָקִיא הָאָרֶץ
‹פזמון›
‹כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו›

חַיָּיבִים בַּעֲוֹנָם / טְרוּפִים בִּזְמַנָּם
125 יֵרָוצוּ לֶעָתִיד כְּנִמְכָּרִים חִנָּם
‹פזמון›
‹כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו›

כְּבוּשִׁים / מְבֻוְיָּשִׁים // לֵצִים מְוּכְנָשִׁים
נֶאֱרָשִׁים / וּמְוּקְשִׁים // שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים
‹פזמון›
‹כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו›

---

117 **לשלוחים.** כך בכה״י. וצ״ל לְשֹׁלְחָיו, על פי לשון הפסוק. לחילופין ייתכן שמדובר במחרוזת ביניים על פי לשון הפסוק, ולא בפזמון החוזר לאחר כל סטרופה: כַּחוֹמֶץ לַשִּׁינַּיִם, וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם, כֵּן הֶעָצֵל לִשְׁלוּחַיִם. 118 **גוזלי... מאמרם:** המרגלים שחטאם היה בדיבור ובאמירה. 119 **המה היו במורדי מאורם:** על פי איוב כד, יג: ׳המה היו במורדי אור׳. והשווה במדבר יד, ט: ׳אך בה׳ אל תמרדו׳. 121 **ולעד הרבו אשמה:** שחטאם ייזכר לעולם. **כאנשי ארץ:** על פי ויקרא יח, כז. 122 **זהורים:** מוזהרים. כינוי לישראל או למרגלים. ולשימוש במילה ראה לעיל, טור 90. **ולא תקיא הארץ:** ויקרא יח, כח. 124 **חייבים בעונם:** המרגלים שנתחייבו עונש בחטאם. **טרופים בזמנם:** ונענשו בו במקום. 125 **ירוצו לעתיד:** שבעתיד, לאחר ריצוי עוונם, יהיו רצויים לקב״ה. **כנמכרים חנם**: הלשון על פי ישעיהו נב, ג. 127 **כבושים:** מושפלים. **לצים:** כינוי למרגלים. והשווה לקח טוב, מהדורת א״מ פדווה, וילנא תר״ם, במדבר יג, ג, קה ע״א: ׳״על פי יי״, שהיתה בחירתם על פי ה׳ ולא שאמר להם הקב״ה שלחו מרגלים. ואם תאמר למה לא מנעם הקב״ה מלשלח? כדי להוציא תאותם ולשלם להם גמולם... ללמדך שאין מוליכין את האדם אלא בדרך שהוא רוצה שנאמר ״אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן״ (משלי ג, לד)׳. **מוכנשים:** אולי הוא שיבוש של מוכמשים, נבולים. 128 **נארשים:** מדברים. נגזר מן ׳ארשת שפתיו׳ (תהלים כא, ג). **מוקשים:** שנכשלו בדיבורם ונפלו בפח. לשימושים נוספים של שורש זה בבניין הופעל, ראה ׳מאגרים׳.

[ז2]

ל‹חן› מתי

מָתַי תִּשְׁלַח / וְדֶרֶךְ תַּצְלַח
נְאוֹת מְשׁוּלָּח / תְּיַסֵּד בְּאֶקְדָּח
בַּיּוֹם הַהוּא בְּתַעַר יְגַלַּח
הֲדָרוֹ וּכְבוֹדוֹ רְכַב צְלַח

פז‹מון›
דְּבָרוֹ נִשְׁלַח
וְנוֹעֲצוּ לִשְׁלַח
סוֹמֵךְ [וְ]סַלָּח
אִיְמָם בְּמִשְׁלָח
עָלוּ מֵהִשָּׁלַח
לָבוֹא בְּשֶׁלַח
יָבוֹאוּ לְנָם שְׁלַח נָא בְּיַד תִּשְׁלָח

סָמַר פַּחֲדָם / וְחָדַל כְּבוֹדָם
עָבַר מְאוֹדָם / וְסָר מִנֶּגְדָּם
וְכָל בְּנֵי אָדָם / תָּמְהוּ מִמַּעְבָּדָם
יֵקָר פּוֹדָם / וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם

פָּרְצוּ פֶּרֶץ / בְּכִלָּיוֹן וְחֶרֶץ

[ז2] 130 **מתי תשלח:** ביטוי לציפייה לגאולה. **ודרך תצלח:** ותצליח דרכנו. 131 **נאות משולח:** כינוי לארץ ישראל בחורבנה, על פי ישעיהו כז, י: ׳נוה משלח ונעזב כמדבר׳. ו׳משלח׳ משמעו מקום נטוש, שאליו שולחים את הבהמות לרעות. **תיסד באקדח:** רומז לנבואת ישעיהו נד, יב, על הבניין העתיד לבוא. ללשון ׳יסד׳ ראה שם, יא. 132 **ביום ההוא בתער יגלח:** על פי ישעיהו ז, כ. 133 **הדרו... צלח.** הלשון על פי תהלים מה, ה. 134 **דברו נשלח:** וציווה להם על המרגלים, על פי במדבר יג, ב. והלשון על פי תהלים קמז, טו. 135 **ונועצו לשלח:** על פי דברים א, כב. 136 **סומך וסלח:** כינוי לקב״ה. 137 **אימם במשלח:** בעת שיצאו לשליחותם. הלשון על פי שמות כג, כז: ׳את אימתי אשלח לפניך׳. 138 **עלו מהשלח:** חזרו משליחותם. 139 **לבוא בשלח:** המרגלים באו ובפיהם דברים קשים כחרבות. 140 **לנם... תשלח:** שמות ד, יג, והוא כינוי למשה. 141 **סמר פחדם:** הלשון על פי תהלים קיט, קכ: ׳סמר מפחדך בשרי׳. **וחדל כבודם:** וכבודם סר מהם. 142 **עבר מאודם:** פג כוחם. **וסר מנגדם:** עזבם. 143–144 טורים אלה מפייטים את טענתו של משה כנגד הקב״ה (במדבר יד, יג–טז): ׳ושמעו מצרים... ואמרו הגוים... מבלתי יכולת ה׳ להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר׳. 143 **וכל... ממעבדם:** הכל תמהו על מעשה המרגלים (הלשון על פי תהלים פט, מח), ואלה דבריהם: 144 **יקר:** גידלם ורוממם בהוציאו אותם ממצרים. השווה ללשון להלן, טור 170. **פודם:** כינוי לקב״ה. **ויאמר להשמידם:** ועכשיו הוא רוצה להשמידם? הלשון על פי תהלים קו, כג. 145 **פרצו פרץ:** לשימוש בביטוי לחטא המרגלים ראה לעיל, טורים 48, 64. **בכליון וחרץ:** ראה בביאור לטור 61.

צָמְחוּ מֵאֶרֶץ / וּבָאוּ לְאֶרֶץ
וּמַלְכֵי אֶרֶץ / הֵמִית מֵעֶרֶץ
וְתָעוּ מֵאֶרֶץ / בְּדִבַּת הָאָרֶץ

קָשְׁרוּ קְשָׁרִים / וְשִׁיקְרוּ בִּדְבָרִים
רַבִּים 'חֲמוּרִים' / עַמִּים בּוּרִים
שׁוֹשַׁנֵּי כַּנְּהָרִים / כְּמֵימֵי בְּאֵרִים
תַּלְמִידֵי מֹשֶׁה בְּפִיקּוּדִים יְשָׁ[רִים]

[ח]

ובכן ולך תעלה קדושה

שְׁלַח לְךָ   אַנְשֵׁי חַיִל גִּבּוֹרִים
שְׁלַח לְךָ   בָּרֵי לֵב יָפִים וּבָרִים
שְׁ<לַח> לְ<ךָ>   גְּבָרִים יִהְיוּ בְּרוּרִים
שְׁ<לַח> לְ<ךָ>   דּוֹמִים לַאֲרָיוֹת וּנְמֵרִים

---

146 **צמחו מארץ:** הם ישראל שיצאו ממצרים, על פי יחזקאל טז, ז: 'רבבה כצמח השדה נתתיך', הנדרש על ישראל במצרים (ראה למשל בבלי, סוטה יא ע"ב). הלשון על פי תהלים פה, יב: 'אמת מארץ תצמח' (וראה: אבי שמידמן, ברכות המזון המפויטות מן הגניזה הקהירית: מבוא ומהדורה מדעית, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר־אילן, תשס"ט, עמ' 761, טור 17: 'וישמע יתרו פדיון עם אשר צמחו'). 147 **ומלכי... מערץ:** הקב"ה 'המית' את מלכי הארץ מפחד, על פי שמואל ב' כה, לז. השווה למשל לדברי רחב למרגלים ששלח יהושע: 'ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם' (יהושע ב, ט). 148 **ותעו מארץ:** נענשו שלא להיכנס אליה. 149 **קשרו... בדברים:** המרגלים הסכימו ביניהם לדבר שקרים על הארץ. 150 **רבים חמורים:** תיאור של דברי השקר, מן הטור הקודם. **עמים בורים:** כינוי גנאי למרגלים. נגזר מן הצירוף 'עם הארץ'. 152–151 שני טורים אלה עוברים לדבר בצדיקים, ואולי במיוחד ביהושע ובכלב. 151 **שושני כנהרים:** כפרחים על נהר. **כמימי בארים:** או על מי באר. 152 **תלמידי משה:** הם הצדיקים ההולכים בדרך הישר. **בפיקודים ישרים:** על פי תהלים יט, ט.

[ח] ביאור הסילוק מסתמך, בין השאר, על מהדורותיהם של ודר (לעיל, הערה 29), רבינוביץ (לעיל, הערה 29), אליצור (לעיל, הערה 25), ועל פירושו של נ"מ ברונזניק, פיוטי יניי: ביאורים ופירושים, ירושלים תשס"א, עמ' 290–288. 193–153 הסילוק על שני חלקיו הראשונים מיוסד על המסורת המדרשית הגורסת שהמרגלים יצאו לשליחותם צדיקים ובמהלך המסע לארץ ישראל נהפך ליבם. ראה (למשל) המדרש שהובא לעיל, טור 41. 153 **אנשי חיל:** השווה תרגום יונתן ל'שלח לך אנשים' (במדבר יג, ב): 'שלח לך גוברין חריפין'. 154 **ברי לב:** הלשון על פי תהלים כד, ד. **יפים וברים:** הלשון על פי שיר השירים ו, י. 155 **גברים יהיו ברורים:** ראה תרגום יונתן לדברים א, כג: 'ודברית מנכון תריסר גוברין ברירין', וספרי דברים, פסקא כא, מהדורת פינקלשטין, עמ' 33: '"ואקח מכם שנים עשר אנשים" (דברים א, כג), מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם'. והשווה ללשון תנחומא בובר (לעיל, ביאור לטור 29): 'שנתבררו צדיקים' (לעיל, טור 41). 156 **דומים לאריות ונמרים:** הלשון על פי שיר השירים ד, ח.

שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› הוֹמִים בְּחַרְבוֹתָם דּוֹקְרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› וָתִיקִים בשאל מְסַפְּרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› זְהוּרִים בְּכָל חוֹק חוֹזְרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› חֲכָמִים נְבוֹנִים וְשָׂרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› טוֹבִים יִהְיוּ מוּסָרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› יְרֵאִים אֵל וִישָׁרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› כְּלוּלִים בְּכֶסֶף כִּפּוּרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› לְקוּחִים מִצּוֹעַן מִצְרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› מוֹשְׁלִים בְּרוּחָם וְנֶעֱצָרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› נְשִׂיאִים כֵּנִים נִזְכָּרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› סוֹקְרִים בְּעַיִן וְנִזְהָרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› עֲמֵלִים בַּתּוֹרָה וּכְשֵׁרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› פְּקוּדִים בְּיוֹפִי אֲמָרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› צְנוּעִים בְּכוֹשֶׁר מְיֻוקָּרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› קְרוּאִים בְּכֹחַ עֲזוּרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› רָצִים וּבָאִים וְחוֹזְרִים
שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ› שְׁלֵמִים בְּלִי מוּם נְצוּרִים

157 **הומים:** לומדים תורה, ובכח תורתם: **בחרבותם דוקרים:** מעין הדרשה (בראשית רבה, מהדורת י׳ תיאודור וח׳ אלבק, ירושלים תשכ״ה, כא כד, עמ׳ 204) על התורה שהיא כחרב: ׳רבנין אמ׳ חרב תורה, ״וחרב פיפיות בידם״ (תהלים קמט, ו)׳. 158 **בשאל מספרים:** ראה: ברונזניק (לעיל בביאור לתחילת הסילוק), עמ׳ 288, שהגיה: ׳בשם אל׳, על פי שמות ט, טז: ׳למען ספר שמי בכל הארץ׳. 159 **זהורים:** זהירים, וראה לעיל, טור 90, לשימושים נוספים במילה. **בכל חוק חוזרים:** לומדים את המצוות. ׳חוזרים׳ במשמעות ׳משננים׳. ויש כאן לשון נופל על לשון עם ׳זהורים׳. 160 **חכמים נבונים:** ראה לקח טוב (לעיל, ביאור לטור 127), שלח, קה ע״א: ׳מלמד שאנשים חכמים ונבונים היו׳. **ושרים:** ככתוב (במדבר יג, ב): ׳כל נשיא בהם׳. 161 **טובים יהיו מוסרים:** מליצת הטור על פי תהלים לד, טו; לז, כז: ׳סור מרע ועשה טוב׳. 162 **יראים אל וישרים:** הלשון על פי איוב א, א. 163 **כלולים בכסף כפורים:** מקושטים, או מוגנים, במחצית השקל שבאה לכפרה. ראה: שמות ל, טז. 164 **לקוחים מצוען מצרים:** שהיו מיוצאי מצרים. ו׳צוען מצרים׳ על פי במדבר יג, כב. 165 **מושלים ברוחם ונעצרים:** הלשון על פי משלי טו, לב: ׳טוב ארך אפים מגבור ומֹשל ברוחו מלֹכד עיר׳. ושם כה, כח: ׳עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו׳. 166 **נשיאים:** ראה בביאור לטור 160. **נזכרים:** ידועים. 167 **סוקרים בעין:** המרגלים. **ונזהרים:** שלא יבחינו בהם. השווה לקח טוב (לעיל, ביאור לטור 127), שלח, קה ע״ב: ׳״ויאמר אליהם עלו זה בנגב״ (במדבר יג, יז). מהו ״עלו זה״? אמר להם: לא תלכו בדרך המלך [אלא] בשביל של יחיד מפני עוברים ושבים. ואף על פי ששכינה עמהם היו צריכין ללכת בחכמה בסתר כדרך המרגלים׳. 169 **פקודים ביופי אמרים:** שקיבלו את התורה. 170 **בכושר מיוקרים:** מכובדים על כך שהיו כשרים. ללשון השווה לעיל, טור 144. 171 **קרואים:** השווה במדבר א, טז: ׳קריאי [כתיב: קרואי] עדה׳, ועוד. **בכח עזורים:** הלשון על פי דברי הימים ב׳ כה, ח: ׳כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל׳. 172 **רצים ובאים וחוזרים:** שמיהרו למלא שליחותם ולחזור. ראה, למשל, תנחומא בובר (לעיל, ביאור לטור 29), שלח, טו, לד ע״ב, על הזמן המועט שבו הספיקו לחזור, בזכות קפיצת הדרך שהייתה להם. 173 **נצורים:** שמורים על ידי ה׳.

שְׁ‹לַח› לְ‹ךָ›   תְּמִימִים לְעָרֵי מִבְצָרִים

175 הַמְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים

וַיִּשְׁלַח אוֹתָם / כֻּולָּם אֲנָשִׁים
וַיִּשְׁלַח א‹וֹתָם› / בָּקִי בִּקְדוֹשִׁים

לֹא נִכְלָמִים בְּלֶכְתָּם מְקֻודָּשִׁים
וּבְשׁוּבָם / הָיוּ בּוֹשִׁים

180 בְּלֶכְתָּם הָיוּ / מְשֻׁולָּשִׁים
וּבְשׁוּבָם / נַעֲשׂוּ טִפְּשִׁים

בְּלֶכְתָּ‹ם› הָיוּ / מְחֻומָּשִׁים
וּבְ‹שׁוּבָם› / נִמְשְׁלוּ עִקְּשִׁים

בְּלֶכְ‹תָּם› הָיוּ / מְחֻודָּשִׁים
185 וּבְ‹שׁוּבָם› / חָזְרוּ חֲבוּשִׁים

בְּלֶכְ‹תָּם› הָיוּ / מֻושְׁרָשִׁים
וּבְ‹שׁוּבָם› / שָׁבוּ לְטוּשִׁים

וְסִדְרֵי עֳונָשִׁים

---

174 **לערי מבצרים:** המרגלים נשלחו לארץ ישראל, שיש בה ערי מבצר. 175 **המקבלים עליהם עשרת הדברים:** סיכום המוטיב של הפיוט, העוסק בצדקתם של המרגלים כאשר יצאו לדרכם. והלשון 'מקבלים' רומזת למעבר הקרב לקדושה. 176 **וישלח... אנשים:** במדבר יג, ג: 'וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה' כֻּלם אנשים ראשי בני ישראל המה'. 177 **בקי בקדושים:** הוא משה, שבדק את המרגלים אחד אחד. 178–179 **לא נכלמים... בושים:** שכן בלכתם היו קדושים, לעומת שיבתם, כשכבר החמיצו. 180 **משולשים:** חזקים (בתורה). על פי קהלת ד, יב: 'והחוט המשֻׁלש לא במהרה ינתק'. וראה להלן, טור 182, משחק המילים עם המספרים: 'משולשים'–'מחומשים'. 181 **נעשו טפשים:** ראה תנחומא בובר (לעיל, ביאור לטור 29), שלח, ב, לב ע"א: 'שהיו שלוחים טפשים, עליהם אמר שלמה "מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל" (משלי כו, ו)'. 182 **מחומשים:** מוכנים ומזורזים לשליחותם, על פי שמות יג, יח. 184 **מחודשים:** לקראת שליחותם. 185 **חבושים:** אליצור פירשה: מלאי בושה (על פי איוב מ, יג). 186 **מושרשים:** בקרב הצדיקים. 187 **לטושים:** חבוטים, מוכים (כמו 'תְּלְטֹשׁ בצונן', משנה, פסחים ג, ד).

לָמוֹ עוֹנְשִׁים
190 בְּכֵן שְׁנַיִם חֵרְשִׁים
לָעַד מַקְדִּישִׁים
לְאֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד קְדוֹשִׁים

ככ<תוב> וקרא <זה אל זה ואמר>   ישעיהו ו, ג

189–188 **וסדרי עונשים למו עונשים:** הם נענשו מספר עונשים.   191–190 **בכן... מקדישים:** על פי יהושע ב, א: 'וישלח יהושע מן השטים שנים אנשים מרגלים חֶרֶשׁ'. ויש כאן הצבה של שני המרגלים ששלח יהושע לעומת המרגלים של משה. אלה יצאו צדיקים וחזרו רשעים, ואלה עמדו בצדקתם והם 'לעד מקדישים לאל נערץ'. **חרשים:** צורת הרבים של תואר הפועל 'חֶרֶשׁ'.